

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

YIL 40

Sayı 473

MAYIS 2017

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN

Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Ü.)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü.)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü.)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ün'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ün'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Ü.)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ün'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

Mehmet BİLGEHAN (Erciyes Üniversitesi)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@mynet.com

alimgercel@mynet.com

YIL: 40 ★ SAYI: 473 ★ MAYIS, 2017

İÇİNDEKİLER

SAYFA

<i>Kelime Türetmekten Vaz mı Geçtik</i>	1
Prof Dr. Saim SAKAOĞLU	
<i>Türk Kültüründe At (Horse in Turkish Culture)</i>	4
Prof.Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ	
Doç.Dr. Tülay ERÇOŞKUN	
<i>Canlar Canına Gidelim (Şiir)</i>	13
Dr. İsmail GÖKŞEN	
<i>Bir Kıvılcımdır Tutuşturdu Yüreğim (Şiir)</i>	13
Mahmut DERİN	
<i>Türkçülüğün Tarihî Seyri ve 3 Mayıs 1944</i>	
<i>Türkçülük Hareketi</i>	14
Doç. Dr. Zübeyir BÜTÜNER	
<i>Türk Dünyasına Turna Gibi Kanat Çırpan</i>	
<i>Erciyes!</i>	19
Gülşen BİLGEHAN	
<i>Sebepsiz Duygular (Şiir)</i>	22
Prof. Dr. Cebrail ÇİFTLİKLİ	
<i>“Mektup yazdım Hasan’a</i>	
<i>Ha Hasan’a, ha sana !..”</i>	
<i>ABDURRAHİM KARAKOÇ</i>	23
Abdullah SATOĞLU	
<i>Bizim Kültürümüzde “İsim Verme”</i>	25
Bedrettin KELEŞTİMUR	
<i>Çile Sevinci-1 (Şiir)</i>	26
Önder ÇAĞIRAN	
<i>Küfür Tek Millettir</i>	27
Prof. Dr. Mustafa KESKİN	
<i>Ayçöreği (Hikâye)</i>	28
Mehmet BİLGEHAN	
<i>2016’da Ardanuç’ta Derlenen</i>	
<i>Bilmeceler</i>	29
Ülkü ÖNAL	

Kapak resmi Erciyes Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Cebrail ÇİFTLİKOĞLU’na aittir. Kapak resmi olarak yayınlanmasına izin verdiğinden dolayı teşekkür ederiz.

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Vakıfbank Kocasinan Şb. IBAN: TR590001500158007286226630

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

KELİME TÜRETMEKTEN VAZ MI GEÇTİK?

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Bir konuyu hep merak etmişimdir: Acaba, 16. yüzyılda dilde sadeleşmeye yönelen, başlattıkları akıma *Türki-i Basit* (Sade Türkçe) adı verilen, ellerinden geldiğince Türkçe olmayan kelimeleri kullanmaktan kaçınan, bulabildikleri Türkçe karşılıklarla şiirler kaleme alan üç şairimiz hiç kelime türetmişler miydi? Onlar, Arapça ve Farsça kelimelerin baskısı altında kalarak kırsal kesime sürgün edilen kelimelerimizi yeniden gün yüzüne mi çıkarmışlardı, yoksa Arab'ın ve Fars'ın Türkçemize iyice yerleşmiş kelimelerine karşı yeni kelimeler mi türemişlerdi? Edirneli Nazmî, Aydın- lı Visalî ve Tatavlı Mahremî bu yolda yürürlerken dilimize hangi kelimeleri kazandırmışlardı? Bu konuda, merhum Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün gençlik yıllarında kaleme aldığı, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dîvân-ı Türki-i Basit / XVI. Asır Şâirlerinden Edirneli Nazmî'nin Eseri*, (İstanbul 1928) adlı çalışmasında yeterli bilgi bulmak mümkündür.

Bizim asıl merakımız, o dönemlerde Türk aydınlarının diline giren, yerleşen ve kullanım alanını genişleten bu kelimelere karşı ne gibi önlemler aldıklarıdır. Bu üç şairimizin ortaya koydukları sadece duru bir Türkçe ile şiir yazmak mı idi, yoksa beğenmedikleri Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçe kelimeler önermişler miydi? Kısacası onlar birer kelime türeticisi miydiler, yoksa bir kenara itilen Türkçe kelimeleri yeniden kullanım alanına mı sürmüşlerdi? Sorumuzu biraz daha genişletelim. Bu şairler bütün şiirlerini duru Türkçe ile mi yazmışlardı, yoksa klasik şiir geleneğine uyarak Bâkî gibi, Fuzûlî gibi ödünç alınma kelime, tamlama ve sanatlarla örülü şiirler de yazmışlar mıydı?

Nazmî'nin divanını bu açıdan ele alırsak orada klasik tarzda yazılmış pek çok şiirin de olduğu görülecektir. Bu arada, bu tür şiirlerin yanında 230 kadar da duru Türkçe ile yazılmış şiirin varlığı söz konusudur. Ancak bu şiirlerde de, az da olsa, Türkçe olmayan unsurların olduğu görülmektedir. Aşağıdaki beyitte de bu durum hemen gözlen-

mektedir:

*Ola mı ol ki şenlik çalgusını
Gönül hoşluğu birle yine çalam*

*Sevdiğin kim gele odana sevinç ile gönül
Çıkar ol şenliğe dil-bendini götür göğe at*

(İpekten, vb. 1986: 304-305)

Bu kısa girişin ardından asıl konumuza gelelim. Son çeyrek yüzyılda türetme yoluyla dilimize kazandırdığımız veya bu dönemde iyiden iyiye dilimize yerleşen kaç kelimeimiz vardır? Bunların da kaç dilimizin kurallarına göre türetilmiştir? Bu türetme işini kimler üstlenmiştir? Ortalığa salınan ve bir bölümünün asla tutunamayacağı bilinen bu kelimeler nerelerde kullanılmış ve kamuya mal olabilmiş midir? Mesela, aynı kökten türetilmiş *yaşam* ve *yaşantı* kelimelerinin anlam farkını kaçımız tam olarak biliyoruz? Bu kelimelerin kullanıldıkları yerlerin kaçında, yazan veya konuşan kişi asıl amacına uygun olanını seçebilmiştir?

Zaman zaman örnek olarak verdiğim bir kelime vardır: *kelime*. Bu kelimedede Türk dilinin kurallarına aykırı bir yapı özelliği görülmemektedir. Örneğimizin tek kusuru, köken olarak Türkçe olmamasıdır. Merhum Ataç yeni kelimeler türetmeye başladıktan sonra bu 'garibim' kelime kelimesine kaç karşılık önermiştir, biliyor musunuz? Tam tamına beş yeni karşılık! *düzsöz, düzeti, düzdeyiş, düzeyit, yayıç* (Çolpan 1963: 10; Sakaoğlu 2011: 34). Daha sonra gündeme gelen *düzyazı* tutunur gibi olduysa da bütünüyle benimsenmiş değildir.

Neredeyse Batı'nın almadığımız geleneği kalmadı. Bilebildiğim kadarıyla, son olarak aldıklarımız arasında bir de *Cadılar Bayramı* var. Belki daha başkaları da vardır da ben bilmiyorum! Ancak dil alanında Batı'da yeni bir gelenek oluşturulmuş; ben de son zamanlarda öğrendim. *Yılın Kelimesi!* Evet, yanlış okumadınız, yılın kelimesi! Batı'da her yıl düzenlenen film ve müzik yarışmalarında neler birinci seçilmez ki... Bizde de bu tür yarışmalarda

kaç dalda ödül verildiğini ister istemez TV'lerin haber kanallarının beyin yıkama saatlerinden öğreniyoruz.

Gelelim yılın kelimesine... Bu kelimeler dilde yaşayan kelimelerden seçilmiyor, günümüzün gereği olarak o yıl içinde türetilen kelimelerden seçiliyor. Mesela 2013'ün kelimesi nedir? Tabii bu seçim işi Batı'da yapılacağı için ödüllü (!) kelime de Batı kökenli olacaktır. İşte 2013'ün kelimesi: *selfie*. Kelime ilk bakışta pek de yabancı gelmemektedir. Hani şu bazı lokanta ve benzeri yerlerde yemek alma işini kendimiz yapıyor ve adına da *self servis* diyoruz ya, onu hatırlatmıyor mu? Bu 'nev-zuhur' veya 'türedi' kelimenin anlamı şöyleymiş: *Kişinin cep telefonuyla çektiği kendi fotoğrafı!* Genel Ağ kanallarında ise tanım biraz daha genişletilmiş: *Bir kişinin telefon kullanarak kendi fotoğrafını çekmesi ve daha sonra internette paylaşması.* Bunun bir de fiili olması gerekmez mi? Ona da, *cep telefonundan kendi fotoğrafını çekmek* diyeceğiz.

Bu konuya kısa bir ara verdikten sonra devam edeceğiz. 16 Temmuz 1969 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, içinde üç astronotun bulunduğu Apollo 11 uzay aracını aya fırlatmıştı. Uzay aracındaki astronotlardan Neil Armstrong 21 Temmuz 1969 tarihinde, Türkiye saatiyle 04.56'da aya ayak basmıştı. Bu olaydan sonra Fransız Bilimler Akademisi toplandı ve insanoğlunun aya ayak basmasıyla ilgili bir kelime türetme yoluna gitmişti. Dediler ki; "Aya ayak basmak ile yeryüzüne ayak basmayı aynı kelime ile dile getiremeyiz. O hâlde dilimizdeki *lune* (ay) kelimesinden yeni bir kelime türetmeliyiz." Türettiler de... Acaba o kelime neydi?

selfie kelimesi, İngilizlerin ünlü eğitim kurumu Oxford Üniversitesi tarafından belirlenmiştir. Derken kelime sosyal medyada geniş bir yayılma alanına ulaşır. Hatta bu ulaşma işi ABD'li pek çok ünlünün hayatına da girer. Mesela, Başkan Barack Obama'nın eşi Michelle Obama köpekleri Bo'nun fotoğrafını, eski başkanlardan Bill Clinton'ın eşi, eski dışişleri başkanı Hillary Clinton da kızı Chelsea ile görüntülerini sosyal medyada paylaşırken *selfie* kelimesini kullanmışlardır.

Yeri gelmişken Oxfordluların bu işi nasıl gerçekleştirdiklerini kısaca hatırlatalım. Oxford Üniversitesi Yayınevi, her yıl dünya genelinde kullanılan İngilizce kelimeleri derleyip bir sözlük oluşturur. Oxford Sözlükleri yöneticisi Bayan Judy Pearsall *selfie* kelimesi için şöyle demektedir: *İlk defa 2002 yılında Avustralya'da düzenlenen çevrim içi bir forum sırasında bu kelime kullanılır. Kelime, iki yıl sonra fotoğraf paylaşım sitesi Flickr ile yaygınlaşma şansını yakalar.*

Yayınevi her yıl, o yılın ruhunu en iyi şekilde yansıtacak bir kelime veya bir ifadeyi yılın kelimesi olarak ilan ediyor. Son birkaç yılın kelimelerinde bazıları ise şöyledir: *sudoku* (2005), *carbonfootprint* (Belirli bir zaman içinde kişiler veya kurumlar tarafından doğaya verilen karbon miktarı) (2007), *creditcrunch* (likidite krizi) (2008), *unfriend* (arkadaşıktan çıkarma) (2009).

Acaba bu şanslı *selfie* kelimesi hangi 'rakip kelimeleri' geçip ipi göğüslemişti? İşte onlardan bazıları:

showrooming: İnternette daha düşük fiyata satın almadan önce ürünü görmek için dükkanları dolaşmak.

twerk: Pop yıldızı Miley Cyrus'un gösterisinin ardından 'kıskırtıcı dansları' tanımlamak için kullanılmıştır.

binge-watch: Bir TV dizisinin bölümlerini art arda ve kısa zaman içinde izlemek.

bitcoin: Medyanın ilgisini çeken dijital para birimi.

selfie ve onu tamamlayan bilgi ve örnekler, 20 Kasım 2013 tarihli gazetelerden ve bazı Genel Ağ kanallarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Batı'da bunlar olurken bizler Türkiye'de neler yapmıştık? 1983-2001 yılları arasında Türk Dil Kurumu'nun bilim kurulunda üye olarak görev yaptım. Bir süre de yürütme kurulu üyesi idim. 1993 yılında oluşturulan *Yabancı Kelimelere Karşılık Bulma Komisyonu*'nun 13 üyesinden biri de bendim. İki uzmanımızın çeşitli dergi ve gazeteleri tarayarak belirledikleri, bir kısmı oldukça yeni ve dilimizde pek de kullanılmayan, çoğu belirli bir alanın terimi niteliğinde olan kelimeleri biz üyelere

gönderiliyor, bizler de belirli bir zaman dilimi içinde onlarla ilgili görüşlerimizi hazırladıktan sonra toplantıda tartışmaya açıyoruz. İlk toplantımız 18 Kasım 1993 tarihinde gerçekleşti. Önerilen kelimeler zamanla bir kitapta toplanmıştır: *Yabancı Kelimelere Karşılıklar*, Ankara 1995. Burada, önce yabancı kelimenin hangi dilden geldiği belirtiliyor ve madde başı olarak alınıyor, daha sonra kelimeye önerilen karşılık veriliyordu. Ayrıca her yeni kelime bir, bazen iki cümle içinde kullanılıyordu. Kitabın sonunda ise yeni kelimeler alfabe sırasına göre dizilip önerilen karşılıklarıyla bir liste olarak veriliyordu.

Bu kitabın ikinci cildi de yayımlandıktan bir süre sonra her iki kitap birleştirilerek tek cilt olarak bir araya getirilmiştir

Örnek olmak üzere iki kelimeyi sunuyorum:

baz: Fransızca base (temel; temel ilke; üs). Teklif edilen karşılıklar: **temel, taban**. Örnek: *Altın fiyatlarını temel (taban) olarak alırsak daha sağlam sonuçlara ulaşıyoruz.* (s. 18)

overnight: İngilizce overnight (geceleyin, bir gece içinde). Bir ekonomi terimi olarak basında kullanılmaya başlanan bu terim için teklif ettiğimiz karşılıklar: **gecelik, bir gecelik**. Örnekler: *Gecelik faizler çok düşük. Geçen hafta Merkez Bankasına verilen bir gecelik miktar, bir ara 15 trilyona ulaştı.* (s. 51-52)

Yeri gelmişken hatırlatalım, Türk Dil Kurumu daha önceki dönemlerinde de benzer çalışmalarda bulunmuş ve Batı kökenli kelimelere karşılık bulma çalışmalarını gerçekleştirmişti. Ayrıca 12 Temmuz 2007 tarihinde *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü* Genel Ağ sayfasında hizmete sunulmuştur.

Günümüzdeki durum oldukça farklıdır. Eskiden yeni kelime türetme çalışmaları bir ivme kazanmıştı ve bu devlet katında da ilgi görüyordu. Hatta devlet adamları bu yeni kelimeleri sıkça kullanarak yerleşmelerine yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Merhum Başbakan Bülent Ecevit'in *koordinasyon* yerine *eşgüdüm*, *tatil* yerine *dinlence* kelimelerini öne sürmesi de bunun örnekleridir. Günümüzde

ise bu tür çabalamalar pek görülmemektedir. Hatta dil konusuyla ilgili bir kuruluşun başkanının, dil ile ilgili kurultayında, yerleşmiş bir *başarı* kelimesi varken aydınlarımızca bile doğru dürüst söylenilip yazılmayan *muaffakiyet* kelimesini kullanması da düşündürücüdür.

Yazımızın başındaki şairlerimize dönelim. Onlar kelime türetmemiş, ihmal edilen, bir köşede saklanmak zorunda kalan kelimeleri yeniden kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde de aynı şeyleri yapıyor muyuz acaba?

Bir noktayı daha belirtmekte yarar vardır. Türetilen bu kelimeler acaba ne oranda kullanılma şansını yakalayabilmiştir? Bizim de görev aldığımız dönemde kullanıma sürülen kelimeleri değil Kurum dışı yazarlar, Kurum üyesi yazarlar bile benimseyememiş, eski kelimelerle kalem oynatmayı sürdürmüşlerdir. Ancak Batı'dan gelen kelimelerin üzerine atlayan bazılarının ise, Kurumca türetilen son derece anlamlı, yazılıp söylenmesi kolay olan kelimelere, başkalarının taktığı kulpa tutunarak yazarlık yapmasını sadece bir talihsizlik olarak kabul edemeyiz. Biraz da kişilik eksikliği arama hakkımızın olduğu da unutulmamalıdır. Önceleri bu karşılıklar Türk Dil Kurumu'nun aylık yayın organı *Türk Dili* dergisinde yayımlanırdı. Ancak son aylarda bu derginin adıyla asla uyuşmayan bir çizgide yayın yaptığı görülmektedir. Dergi âdeta; deneme, şiir ve hikâyelere yer veren bir edebiyat dergisi havasına bürünmüş veya büründürülmüştür. Adının da *Türk Edebiyatı* olmasını öneremiyorum, zaten böyle bir dergimiz de vardır. O hâlde Türk Dil Kurumu aylık dergisine gerçek işlevini vermeli, kelime türetme işlemini sürdürmeli ve türetilen yeni kelimeleri de yayın organında yayımlamalıdır.

KAYNAKLAR

- Çolpan, Yılmaz (1963), *Ataç'ın Sözcükleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu yay.
İpekten, Haluk, vb. (1986), "Nazmî", *Büyük Türk Klasikleri 3*, İstanbul, Ötüken-Söğüt yay.
Sakaoğlu, Saim, (2011), "Kelimelerin Ölümü", *Türk Dili*, 709, Ocak, 33-38.
Yabancı Kelimelere Karşılıklar (1995), Ankara; Sunuş, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AT (HORSE IN TURKISH CULTURE)

Prof.Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Doç.Dr. Tülay ERCOŞKUN

Özet: Türklerin hayatlarının her alanında atın son derece önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla kendileri için bu kadar önemli olan bir hayvanın yetiştirilmesi, ticareti ve gıda amacıyla kullanılması gelişmiş-güzel değildi. Belirli zamanlarda ülke genelinde insan ve hayvan sayımını yapan Türk yetkililer, ne kadar ata sahip olduklarını da biliyorlardı. Her merada ve kabiledede bulunan at sayıları kontrol ve kayıt altındaydı. At sayısının çokluğu aşiretin ve onun yöneticisinin bir övünç kaynağı olduğu gibi, devletin güvenliğinin de ana direklerinden birisiydi. İşte buna binaen Türk devleti seferberlik vakitlerinde hangi kabilenin ne kadar asker ve at vereceğini bu kayıtlara bakarak tespit ediyordu.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, At, Ekonomik Hayat

Abstract: The horse has extremely an important place in the all stage of the Turks' life. So, raising the animal so important for their own, using it for trade and nutrition are not coincidence. The Turkish authority taking a census of man and animals in all country at certain times, also knew how much they have horses. A great number of horses in the each of pasture and tribes was under control and recorded. The sheer number of the horses was seen as a source of pride for the tribe and its manager, and also one of the main pillars of the state's security. Therefore, Turkish state determine which tribes how many soldiers and horse would supply in mobilization times by looking these numbers.

Key Words: Turkish Culture, Horse, Economic Life

Dünyada at denilince, ilk akla gelen kavim Türklerdir ve bugün Kuzey Kazakistan, Türkistan, Güney Sibirya, Çin'in kuzeyindeki tarihi Türk yurdu Ordos bölgesi ve bu gibi eski Türk yerleşim alanlarında yapılan arkeolojik araştırmalar, buralarda M.Ö. 4000-3000'lerden beri atlara rastlandığını gösteriyor. Buna binaen atı mükemmel bir beceriyle, hem savaş, hem yük taşıma, hem de ziraat işlerinde kullandıklarından dolayı Türklerin, onu tarihte ilk ehlileştiren halk olduğu yolundaki görüşler çok fazladır. Zaten konar-göçer hayvancı bir toplum olan Türklerin gündelik hayatının her aşamasında atın yer almadığı bir an yoktur.

Eski kaynaklar bir Türk'ün her zaman yanında atı olduğunu söyler ki, yine Türklerdeki bir inanışa göre, onlar atla beraber yaratılmışlardır. Tarihteki Türk'ün hiçbir hayvanla bu denli içli-dışlı olduğuna şahit değiliz. Keza bugün de Hazar ötesi Türklerinin hepsinin hayatında atın ayrı bir yeri vardır. Öyleki zamanımız Türkmenistan'ı ata verdiği önemi göstermek ve bu geleneğin bozulmadan devamını sağlamak için, dünyada tek olan bir at bakanlığı kurması son derece dikkat çekici bir husustur.

Türkmen Atları

Her ne kadar Batı Türkleri ve bilhassa Anadolu ve Balkanlarda yaşayanların hayatında artık atın pek bir yeri yoksa da, ona karşı beslenen tarihi sevginin izleri bugün dahi kaybolmamıştır.

Bununla birlikte kaynakları incelediğimizde eski Türklerin beslediği hayvan türlerinin en başta gelenleri at ve koyun idi ki, bu tür hayvan yetiştiriciliğinin izlerine Türklerin hayatında M. önce 3000-2500'lerden beridir rastlanılmaktadır. Hatta Andronovo kültüründe birkaç tür at görüldüğü gibi, koyun ve keçi de onların en önemli servetleri arasında yer almaktaydı. Bazan öyle iri ve uzun bacaklı koyunlar oluyordu ki, bunlar bir araba tekerini bile sürükleyebiliyorlardı. Türk çağından kalma eski yazıtlara baktığımızda onlar, iyi beslenmiş ve yetiştirilmiş at, koyun, keçi, deve, öküz, inek, geyik, kotuz (yak) gibi hayvan sürüleri için "sekiz adaklıg barım"¹ diyorlardı². Netice itibarıyla zengin

¹ Bunun için bakınız, Bay Bulun I Yazıtı, Eleğes I Yazıtı ve Begre Yazıtı.

² Sekiz adaklıg barım deyimi için bakınız, A.Von Gabain, Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen, Helsinki 1950, s.4;

veya fakir herkesin bir miktar hayvanı mevcuttu¹, ama elbette bunun içinde atın yeri bambaşkaydı.

Dolayısıyla Türk sosyal hayatını incelediğimizde atçılık biraz daha ön plana çıkar. Genellikle ailelerin sahip olduğu bu hayvanların sayısı onbinler, hatta yüzbinlerle ifade edilmektedir. At sadece eti, sütü ve derisi (ki bu süt Türk'ün birinci içeceği kırmızın hammaddesidir) için değil, aynı zamanda bir savaş vasıtası olarak yetiştiriliyordu. Bu açıdan bakıldığında ekonominin de temel taşlarından birisi olduğu gibi, askeri ihtiyaç teşkil ettiğinden önemi tartışılmazdır.

Türk-İskitler çağından beri onlar attan faydalanıyorlardı. Bu yüzden Türklerin medeniyete kazandırdığı iki mühim şeyden birinin at, diğerrinin de demir olduğunu söyleyebiliriz. Bir savaş ve ulaşım aracı olarak tekerlekli vasıtalarla, uçaklar bugün ne ise, günümüzün şartlarıyla kıyasladığımızda; at da geçmişte öyle idi. Dünyada ilk defa atı ehlileştiren, bir binek hayvanı ve savaş aracı olarak kullanan Türkler, bu üstünlükleri sayesinde binlerce kilometrelik alanları bir anda geçmişler ve pek çok yere sahip olma imkânına kavuşmuşlardır. Bunun en güzel misalini Dede Korkut Hikâyelerinde; “at işler, er övünür” ve “yaya erin ümidi olmaz” atasözlerinde görmekteyiz². Çünkü bundan binlerce yıl öncesinin bozkır hayatını göz önüne getirdiğinizde, at olmadan hiçbir şey yapmak kolay değildi.

Bir Türk için dünyada üç vazgeçilmez varlık söz konusudur: At, kadın, silah. Bu mefhumların manası ve derinliği kavrandığında, Türk erinin neden bunlara böylesine kıymet verdiği de anlaşılır. Latin-Bizans eserlerinde Türk-Hunların yerde kendilerini güvende hissetmemeleri nedeniyle,

at üstünde yaşayıp, uydukları bildirilir. Adeta at üzerinde doğuyorlar, at üzerinde ölüyorlardı. Onlar andlaşmaları bile bazan at sırtında görüşürlerdi. Mesela 5. asrın başlarında Avrupa Hunlarının hakanı Yılduz, Bizans'ın Trakya valisi ile yaptığı konuşmayı atının üstünde gerçekleştirmiştir. O, burada göğe bakarak; “güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar her tarafı fethedebilirim” diyerek sınırsız gücüne dikkat çekip³, Romalıları korkutmuş idi.

Herhalde kendileri için bu kadar önemli olan bir hayvanın yetiştirilmesi, ticareti ve gıda amacıyla kullanılması gelişi-güzel değildi. Belirli zamanlarda ülke genelinde insan ve hayvan sayımını yapan Türk yetkililer, ne kadar ata sahip olduklarını da biliyorlardı. Her merada ve kabileden bulunan at sayıları kontrol ve kayıt altındaydı. Uygur Türklerine ziyarette bulunan elçilerin ve İslam tarihçilerinin notlarında, Beş Balık'taki atların çokluğu yüzünden sayılamadığı, ancak renkleri vasıtasıyla ayrıldıkları; muhtemelen Turfan Uygur hükümdarına da “atların kaganı” dediği söyleniyor⁴. At sayısının çokluğu aşiretin ve onun yöneticisinin bir övünç kaynağı olduğu gibi, devletin güvenliğinin de ana direklerinden birisiydi. İşte buna binaen Türk devleti seferberlik vakitlerinde hangi kabilenin ne kadar asker ve at vereceğini bu kayıtlara bakarak tespit ediyordu. Tahminimiz odur ki, çok eski çağlardan itibaren hakan atlarını gütmek için seyisler mevcuttu ve daha sonraki devirlerde devlet içerisinde bu durum müessesleşti.

Türkler genellikle komşu devletlere başta at

ve canlı hayvanlarla, hayvan ürünleri satıyorlardı. Mesela Bizans ve Çin'den ipek, ipekli kumaş, takı malzemeleri, porselen türü kap-kacaklar, pirinç ve

M.Eliade, **Shamanism**. Archaic Techniques of Ectasy, New York 1964, s.469; S.Çağatay, “İslamiyetten Önce Türk Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976, s.393; M.Mori, “Yenisey Yazıtlarındaki Sekiz Adaklıg Barım Üzerine”, **Erdem**, 3/8, Ankara 1987, s.356.

¹ B.Watson, **Record of the Grand Historian of China**, Volume II, Third edition, New York 1968, s.155; S.G.Klyashstorniy-T.I.Sultanov, **Türkün Üçbin Yılı**, Çev. A.Batur, İstanbul 2003, s.71, 329, 333; R.P.Lindner, “Nomadism, Horses and Huns”, **Past and Present**, No 92, London 1981, s.4-9; B.Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 1984, s.88.

² S.Y.Gömeç, “Türklerin Medeniyet Tarihindeki Yeri”, **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, No 87, Ankara 2007, s.20; S.Y.Gömeç, **Türk Destanlarına Giriş**, Ankara 2009, s.371.

³ S.Y.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 4. Baskı, Ankara 2011, s.15-16.

⁴ Mesudi, **Murûc ez-Zeheb**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004, s.61; S.Y.Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları**, 3. Baskı, Ankara 2014, s.91.

diğer hububat cinslerini alırlarken buna karşılık silah, at, deri, kürk ve hayvani gıdaları pazarlıyorlardı. Bilhassa 8. asrın ikinci yarısından sonra Uygurlar, Çin'e bol miktarda at ihracına başladı. Onlar her atın yerine kırk top ipekli kumaş istiyorlar, her defasında da onbinlerce at getiriyorlardı. Ancak hayvanlar zayıf ve yaşlı olduklarından hiç bir işe yaramıyordu. Bütün bu alış-verişler beraberinde bir de gerginliğe neden oluyordu. Çin devleti bundan son derece zarar görmesine rağmen, gelenleri de geri göndermek cesaretinde bulunamıyordu. Bu üzücü durum yüzünden Çinliler şiirler yazıyor, türküler yakıyorlardı ki, işte bunlardan birisinde; "Uygur at satmaya geldiği zaman, onun geçtiği yolların kenarında ot kalmaz. Bu hastalıklı atlar için elli top ipek alırlar" mealinde ve uzayıp giden mısralar söz konusudur¹. Netice itibarıyla ticaretin de en mühim mallarından biri at idi.

Muhtemelen at, öküz ve develer tarafından çekilen arabaları da evvela Türkler icat ettiler ki, göç mevsimlerinde çadırlarını bu arabaların üzerinde taşımaları gayet kolay idi. Eski Romen kaynakları da Türkleri anlatırken; evlerinin tekerlekli arabaların üzerinde olduğunu ve sürülerinin peşinde dolaştıklarını yazarlar. Buna benzer ifadeler Çin yıllıklarında da rastlamaktayız.

Türklerin atı bu şekilde yönetmeleri ve onlara bir ayrıcalık sağlamasından yola çıkarak, Çinli ve Avrupalı halklar da attan yararlandılar. Elbette atın ehlileştirilmesi suretiyle suvarilere dayalı atlı birliklerin ortaya çıkması, Avrupada Türklerin "aplık" sistemine benzer şövalyeliğin ikamesi, Çin'de de kalabalık atlı ve okçu birliklerinin teşekkülü onların saldırı ve savunma dirençlerini kat kat artırdı. Bunun dışında eski Türk atlarının bazı cinslerinin çok meşhur olduğunu, zaman zaman Çin vesikalarında bunlara "kan terleyen" atlar dendiğini de biliyoruz. Tarihte gayet gösterişli ve güzel bu at

¹ İşin pratiğine de baktığımızda ipek konar-göçerler için vazgeçilmez bir mamul değildi, ama Çinli veya diğer halklar açısından bozkır hayatında bir ulaşım ve savaş vasıtası at olmadan bir ömrü geçirmek çok zordu. Ona rağmen Türkler ipek istiyorlardı ve bunun karşılanması için Çinlilerin epeyce çalışmaları gerekmekteydi. Bakınız, H.G.Creel, "The Role of the Horse in Chinese History", *The American Historical Review*, 70/3, Chicago 1965, s.666; S.Y.Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi*, 5. Baskı, Ankara 2015, s.119-120.

cinslerine daha sonraları başka türler de karışmıştır. Buna örnek olarak iri ve yüksek Kazak atlarını gösterebiliriz. Ayrıca özel bir itinaya da ihtiyaçları yoktu; kışın bile buz ve kar altından kendi yiyeceklerini sağlayabiliyorlardı. Basit ağıllarda barınabiliyorlardı. Türk'ün ekonomik ve diğer sosyal hayatında bu denli mühim yeri olan bir hayvanın çaldırılması çok kötü karşılandığı gibi, bu suçu işleyenlerin cezası da yakalandıkları takdirde ölümdü.

Kazak Atları

Çin kaynakları ünlü Börü Tonga'nın (veya Tokta/Mo-tun) atının ne kadar hızlı koştuğuna ve cinsinin iyi olduğuna işaret ediyorlar. Elbette ki bunlar sıradan hayvanlar değildi. Mesela yine Börü Tonga'nın (Tokta/Mo-tun), babası Tümen Yabgu'nun (Tu-man) atını oklatması devlete başkaldırı olarak yorumlanmaktadır². Çünkü hükümet başkanlarının atları aynı zamanda devletin malı olduğu için bir resmi hüviyeti de bulunmaktaydı.

Kurban kesilecek hayvanların da en makbulü yine at idi. Meşhur Dede Korkut Hikâyelerinde beylerin attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kestirdiklerini biliyoruz. Kazan Beg'in Oğlu Uruz Beg'in Tutsak Olması Hikâyesi'nde, Uruz babasına; "aygır atımı kesip, aşımı versin", Uşun Koca-oglu Segrek Destanı'nda, Segrek de sevdiği kıza; "aygır atımı kesip, aşımı ver", der. Dede Korkut'taki bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Kurban edilen atın kafatasını bir sıruk üzerine takan Altay ve Saha Türkleri derisini de bir ağaca geçirip, tıpkı at şekline sokuyorlardı. Altay Türkleri buna "baydara", Saha Türkleri "tabık" veya "ke-reh", derinin takıldığı ağaca da "tükölö" demekteydiler³. Günümüzde bir kısım Türklerde, atların da renklerine göre kurbanı ve derman oldukları has-

² B.Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. II, Ankara 1981, s.210; Gömeç, *Türk Kültürünün...*, s.102.

³ S.Y.Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 2. Baskı, Ankara 2011, s.66; Gömeç, *Türk Destanları...*, s.295, 370, 428.

talıklar söz konusudur. Mesela gök at kurbanı baş hastalıklarının def'i, boz at kurbanı karın ve göğüs hastalıklarından korunma, doru at kurbanı veremden sakınma, sarımtırak atlar da romatizmayı uzak tutmak amacıyla kesiliyordu¹.

Saba Atları

Atlar devletlerarası andlaşmaların imzalanmasında da kurban edilmekteydiler. Mesela M.Ö. 40'larda Hun hakanı Kun Kan (veya Korug Kan/Hu-han-yeh/M.Ö. 58-31) Çin devleti ile yaptığı andlaşma sırasında beyaz bir at kestirdi. Muta-bakat metninde; "bu günden başlayarak Çinliler ile Türkler tek bir aile gibi olmuşlardır. Bütün nesiller birbirlerini kandırmayacak ve savaşmayacaklardır. Sınırlarda habersizce yağmada bulunanlar cezalandırılıp, yitirilen mallar tazmin edilecektir. Hangi ülke bu anlaşmayı önce bozarsa, Tanrı'nın laneti üzerlerine olsun. Bundan sonra oğullarımız ve torunlarımız, bu ittifaka sadık kalsın"², deniyordu. Ayrıca 626 senesinde Kök Türk Kaganlığı ile Çin arasında gerçekleşen Wei Nehri barış andlaşması imzalanırken yine beyaz bir atın kurban kesildiğini görmekteyiz³.

Mesela yine Türklerdeki bir inanca göre, at yılında doğanlar sürekli hareket eder, savaşır ve avlanırlar. Bazı Türkler, Kıyamet Gününde atlarıyla buluşacaklarına inanırlar. Öyle ki yüksek dereceli kişilerin cenazelerinde, atları da onlara eş olurlardı. Altaylar ve Mogolistan'ın çeşitli yerlerinde açılan kurganlarda bulunan atlar ve onların vaziyeti bunu ispat ediyor⁴. Bu gelenek Osmanlı döneminde dahi

¹ Gömeç, **Şamanizm ve Eski...**, s.65-66.

² Ş.Günaltay, **Mufassal Türk Tarihi**, C. II, İstanbul 1339, s.143; H.N.Orkun, **Hunlar**, İstanbul 1938, s.52; Ögel, **age.**, s.161-162; A. Onat-S.Orsoy-K.Ercilasun, **Han Hanedanlığı Tarihi**, Ankara 2004, s.58-59; J.M.De Groot-G.A.Asena, **Hunlar ve Türkistan**, İstanbul 2010, s.172; Atsız, **Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar**, İstanbul 2011, s.130.

³ Gömeç, **Kök Türk...**, s.88.

⁴ İçerisinde kuvvetli bir İslami tesir gözükmesine rağmen, Manas Destanı'nda ölen yiğitlerin altın ve gümüşten yapılmış giyimkuşamları ve atlarının da eyer takımları olduğu halde kendileriyle beraber gömüldüğünü görüyoruz. Bakınız, K.Yusupov, **Manas Destanı**, Aktaranlar: F.Türkmen-A.İnayet, Ankara 1995, s.99.

tatbik edilmiştir. Ölen kişinin cenaze evi veya çadırının etrafında at ile dönülür; bir yas alameti olarak eyer atın sırtına ters vurularak cenaze alayının önünde yürütülürdü.

Burada bir hususa daha kısaca değinmek istiyoruz: Çin kaynaklarına bakarak, araştırmacılar 7. yüzyıldan önce Türklerde ölüyü yakma âdetinin olduğunu, 7. asırdan sonra da belki kendisini cenete götüreceğini ya da yine öbür tarafta üzerine bineceğini düşündüğü atıyla beraber gömme geleneğinin yaygınlaştığını söylüyorlarsa da⁵, böyle bir genelleme yapmak mümkün değildir. Ancak birtakım istisnai durumlar olabilir. Çünkü at bozkırlı Türk'ün her türlü ihtiyacını karşılayan bir canlı idi. Üstelik öyle kolayca büyüyüp, yetişmiyordu. Her zaman at eti yenmesi ya da her sıradan törende at kesilmesi mantık haricidir. Dolayısıyla sadece hakan veya çok yüksek derecedeki devlet görevlileri belki de atlarıyla birlikte defnedilmekteydi.

Türk Eyerleri

Ayrıca ta İslami döneme kadar süregelen bir geleneğe göre, bazı hükümdarların türbelerinde, belirli günlerde altın gerdanlıklar ve atlas kumaşlarla süslü atların bekletilmelerinin yanısıra savaşlara da atlarını böyle özenle hazırladıklarını kaynaklar bize haber veriyor⁶. Türk atlarının eyer, yular, gerdan-

⁵ D.G.Savinov, "Etnokulturniye Svyazi Naseleniya Sayano-Al-taya v Drevnetyurkskoye Vremya", **Tyurkologičeskiy Sbornik**, 1972, Moskva 1973, s.342-343; İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. R.Şeşen, İstanbul 1975, s.77; E.Tryjarski, **Türkler ve Ölüm**, Çev. H.Er, İstanbul 2011, s.232-234.

⁶ A.İnan, "Altay Pazırık Hafriyatından Çıkarılan Atların Vaziyetinin, Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzahı", **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1943, s.147-149; Ş.Elçin, "Türklerde Atın Armağan Olması", **Türk Kültürü Araştırmaları**, 1/1, Ankara 1964, s.143; E.Esin, "The Horse in Turkic Art", **Central Asiatic Journal**, 10/3-4, Wiesbaden 1965, s.171; L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara 1988, s.41-43; A.Rahman, "Uygurların Defin Merasimleri", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1987, s.310; İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeh**

lık, göğüslük, terki örtüsü, heybe, kamçı, üzengi, yem torbası, köstek, zırları vs. araçlardan ibaret biniş takımları da birer sanat eseri idi.

Onun yeri Türk edebiyatında da bambaşka olduğu gibi, Kök Türk Yazıtlarında da meşhur Köl Tigin'in atlarının isimlerinin sayıldığını biliyoruz¹. Ünlü Manas Destanı'nda yiğitlerin hepsinin atının adı vardır². Hatta bunun gibi Türk hikâyelerinde zaman zaman kahramanlar atlarıyla konuşurlar. Dede Korkut'ta, Kam Börü Beg-oglu Bamsı Beyrek Hikâyesinde, Beyrek Boz Aygır'ını şöyle över:

Açık meydana benzer senin alıncığın,
İki gece ışığına benzer senin gözçeğizin,
İpek ibrişime benzer senin yelediğin,
İkiz kardeşe benzer senin kulakçığın,
Eri muradına erdirir senin sırtın.
At demem sana, kardeş derim.
Kardeşimden daha ileri.
Başıma iş geldi, yoldaş derim,
Yoldaşımdan ileri³.

At ile bu denli içli dışlı olmuş bir kavmin destani edebiyatında da atlar önemli bir rol oynar. "Kongur Atlı Kazan" misalinde olduğu üzere kahramanlar çoğu vakit atlarının isimleriyle anılmaktadır⁴. Çin kaynaklarına baktığımızda, Ak Hunların çok güzel ve kıymetli bir cins atlarının olduğunu görürüz. Bu değerli hayvanların dünyaya gelişi hakkında şöyle bir hikâye anlatılıyor: Ak Hunların oturduğu yerde bir mağara ve bunun içinde de bir kutsal at varmış. Buraya bütün kısıraklar sürülür ve burada çiftleştikten sonra Wu-shu-po-li dedikleri iyi bir cins at doğarmış⁵. Hatta bunun gibi Türk hikâyelerinde zaman zaman kahramanlar atlarıyla konuşurlar.

Fi'l-Umuri'l-Alaiye, Çev. M.Öztürk, C. I, Ankara 1996, s.154; N.Khoniates, **Historia**, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995, s.128; A.Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara 2001, s.162; Ö.Ercan-M.Akkuş, "Türk Tarihinde At Kültürü ve Baki Divanı'ndan Örnekler", **The Central Asiatic Roots of Ottoman Culture**, İstanbul 2014, s.549-550.

¹ Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Doğu tarafı, 35-36, 40. satır: "Köl Tigin Bayırkuning ak adgırığ binip oplayu tegdi...Alp Salçı ak atın binip tegmiş. Kara Türgiş bodunıg anta ölümiş".

² K.Yusupov, **Manas Destanı**, Aktaranlar: F.Türkmen-A.İnayet, Ankara 1995, s.7-274.

³ Gömeç, **Türk Destanları...**, s.344.

⁴ Gömeç, **age.**, s.369.

⁵ Bakınız, Eberhard, "Orta Asya'da At Cinsleri...", s.163; W.Radloff, **Türklerin Kökleri**, Çev. A.Ekinci-Y.Ünlü, C. III, Ankara 1999, s.147-158.

Koşumlu At ve Heybe

Türk milletinin hayatında at o denli önemlidir ki, buna dair gelenek ve inanışlar sayılmakla bitmez. Belki yukarıda özetlediklerimizi biraz daha açacak olursak; atı Tanrı'nın yeryüzüne gönderdiğine; ölen bir adamın atının gözü defin sırasında yaşlı ise o kişinin cennete gideceğine; at sırt üstü ağnırırsa havaların bozulacağına; gebe kadınlar atların yanında çok gezerse, doğumlarının kolay olacağına; at nalının nazarı önlediğine; rüyada at görülürse dileğin gerçekleşeceğine inanıldığı gibi; yönlerin tarifinde at doğuyu, kuş güneyi, balık kuzeyi, ayı batıyı gösterir⁶.

Yularlı At

Bunun yanı sıra iyi cins atlar "özlük, topucak, yügrük, bidevi" gibi isimlerle de anılmaktaydı. Ayrıca ata "yunt" diyen Türkler bunun sürüsü için "yılki"⁷ adlandırmasında bulunurken, onları yaşına ve cinsine göre de ayırıyorlardı. Aygır, kunan, dönen, besti, kısırak, bi, tay, kulun, igdiş vs. Yürüyüş biçimleri içinse rahvan, eşkin, yorga, dörtnal, tırıs gibi terimler kullanılmaktadır.

Sadece Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-it-Türk adlı eserine baktığımızda, onlarca at ismi ve at ile alakalı deyim olduğunu görmek mümkündür. Kitaptan seçebildiğimiz kadarıyla bunları şöyle sıraladık: Aran/oran (at tavlasi), at birkığı (atın ve eşeğin genizden ses çıkarması), atgarmak

⁶ Y.Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**, Ankara 2012, s.136-140.

⁷ Anadolu'daki bazı Yörük taifeleri zaman zaman bütün at cinsleri için Kölük tabirini kullanmaktadırlar. Bakınız, A.R.Yalgın, **Cenupta Türkmen Oymakları**, C. II, 2. Baskı, Ankara 1993, s.447.

(ata bindirmek), atlanmak (ata binmek), baka-yuk (at tırnaklarının arasındaki et parçası), beçel (igdiş edilmiş olan), boymul at (boynunda beyazı olan), boz at (boz renkli), boş yılki (salıverilmiş sürü), böğrül at (böğürü ak olan), bulağ at (bir ayağı renkli), bulak at (boyu kısa, sırtı geniş at), burunduk (burna geçirilen yular), büktel at (yassı arkalı), bül at (ayaklarında aklık bulunan), çılday (atların göğsünde çıkan bir hastalık), çılanmak (atın terlemesi), çından at (kula renkli), çıylatmak (atı terletmek), çildek (atın göğsünde çıkan bir çı-ban), çile (at gübresi), çilgü at (al olan), çuh çuh (atı yürütmek için söylenir), erik at (iyi yürüyen), eşkin at (iyi koşan posta atı), etilgen (at hastalığı), eyer, ikılaç at (soylu), igenmek (kısrağın gebe kalması), igiş at (inatçı olan), kamuk (at gübresi), kasuk (at derisinden yapılan tulum), kaşga at (yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan), keriş (atın sırtı), keşegü at (kürek kemiğinin altında yağı bulunan), ketki at (sırtı dar, yanları geniş), kevel at (iyi yürüyüşlü, küheylan, soylu), kır at (kır renkli), kızgul at (boz ile kır arasında olan), kişnemek, koş at (hakanın yanında giden yedek at), kova (gemdeki bir kayış parçası), kölgeren at (karnı şişmiş olan), kösrük tuşag (atın ön ayaklarına vurulan köstek), kuba at (rengi kumral ile sarı arasında olan), kula at (sarıya çalan), kulnaç kısırak (doğuracak olan), kümüldürük (at göğsülüğü), mançuk (at eyerine takılan torba), or at (rengi al ile kahverengi arasında olan), oy at (yağız at), ozgan at (yürüyüşte önde giden), ozuk at (koşuda başkalarını geçen), ögürlüg aygır (eşi olan), ök at (dört yaşını geçmiş), salga at (gem vurulamayan), sengregü at (hastalığı tutulmuş olan), sil at (az yiyen), şaş at (ürkek), şeşük at (çözülmüş), taz at (alacalı), tıg at (rengi al ile kahverengi arası olan), torug at (rengi kahverengiye çalan), tosun at (haşarı olan), toynak (at ayağı), tugrag at (savaş zamanında geri alınmak üzere askere verilen), teküz at (alnında bir parça beyaz olan at), tüm at (tamamen rengi kahverengi olan), tüm kara at (rengi kara olan), tüm toruğ at (rengi kahverengi olan), ugar at (alnında ak olan), ulaga at (savaş atı), yabıtak at (eyersiz olan), yal (at yelesi), yandık at (soysuz), yazıglık/yazuk at (bağından çözülmüş olan), yular, yunak (eyerin altına konan bez), yügürgen at (iyi yürüyen).

At Gemleri

Bununla beraber çok eski çağlardan beridir zaman hesabını bilen Türkler oniki hayvanlı Türk takviminin bir yılını ata ayırmışlardır. Ayrıca kabile (Ala-yuntlu, At-çeken, Alaca Atlı vs) ve yer isimlerinde de at görülür (Atlı Pınar, Atlı Köy, Aygırlar Köyü, Aygır Oba, Kara Aygır, Kara Atlı vs)¹. At ile bu denli iç içe olan Türk halkının kurduğu siyasi teşekküllerde, iktidarın sembolü olan tuglar da çoğu zaman atkuyruklarındaki kıllardan yapılyordu.

Bunun dışında yabancı kaynaklarda ve Türk destanlarında görüleceği üzere, İslamiyete sıkı sıkıya bağlı oldukları halde Türkler, eski gelenekleri bırakmamışlar, bilhassa zenginler özel günlerde at etini yemeye devam etmişlerdir. Mesela Emir Temür'ün önemli konuklarına haşlanmış at eti pişirttiğini biliyoruz. Evliya Çelebi Kırım hanının yanında at eti yediğini ve hoşuna gittiğini söyler. Yukarıda da değindiğimiz üzere Kazan Beg'in Oğlu Uruz Beg'in Tutsak Olması Hikâyesinde, esir düşen Uruz babası için; "aygır atımı kesip, aşımı versin" derken; Kaşgarlı, Divan'ında "yunt eti yıpar", yani at eti piştiğinde mis gibi kokar, diyor². 12-16. asır Anadolu, Türkistan ve Hindistan Türkleri hak-

¹ A.Caferoğlu, "Türk Onomastiğinde At Kültü", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul 1953, s.207-208; Gülbeden, **Hümayunnâme**, Çev. A.Yelgar, Ankara 1944, s.142; O.Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ankara 1965, s.269; Clauson, **a.g.m.**, s.162-166; H.Gayretullah, "Türk Kazaklarında Yıllık Kültürü", **İstiklal Gazetesi**, 4/38, Kayseri 2007, s.9; Radloff, **age.**,s.52; B.İsakov, **XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Bişkek 2009, s.59-60.

² Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi**, C. III, Çev. B.Atalay, 2. Baskı, Ankara 1988, s.7; Atsız, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, C. I, İstanbul 1971, s.189-190; F.Sümer, **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, İstanbul 1983, s.3; Gömeç, **age.**,s.370.

kinda bilgiler topladığımız vesikalarda bu hususa rahatlıkla tesadüf olunuyor. Hatta din adamları ayinler sırasında sembolik atlara binerek iki dünya arasında seyahatlere çıkmaktaydılar.

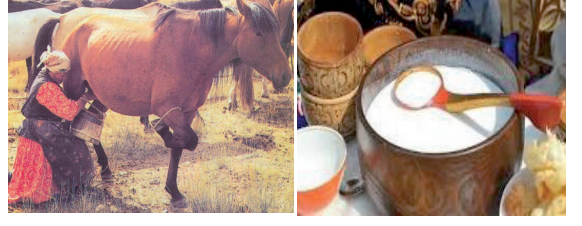
Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, kısırak sütünün birtakım işlemlerinden sonra ortaya çıkan ve insan sağlığına pek çok faydaları olduğu iddia edilen kımız¹, geçmişte ve günümüzde bütün Türklerin en fazla sevdiği içkidir². Hatta Romen kaynaklarında Altun Orda sahasındaki Türk hanı anlatılırken; on bin ak kısırağının olduğu ve bunların sadece kımız için sağıldığı yazılmıştır³. Tullumlara doldurulan bu at sütü yaklaşık bir hafta boyunca karıştırılır. Bu suretle kımız elde edilir. Ne kadar çok çalkalanırsa, o kadar hoş ve güzel tadı olur⁴. Dolayısıyla sık sık Hazar ötesi Türkleri dediğimiz ve büyük bir kısmı Müslüman olan Türkistan Türklerinin hâlâ pek çoğu, yukarıda da vurguladığımız üzere birtakım özel gün ve bayramlarda at keserek yedikleri gibi, temelde de kımız içmeyi sürdürmektedirler.

¹ Türkiye Yörüklerinde bazan kızıma “yepinti” de denmektedir. Bakınız, Yalgın, *age.*, s.462.

² Kımızın birtakım hastalıklara iyi geldiğini gösteren en güzel örneklerden birisi Tarih-i Reşidî’de geçer. Duğlat boyunun ileri gelenlerinden Seyyid Ali bir müddet Mirza Ulug Beg tarafından esir tutulur. Hapishanede dizanteriye yakalanır. Ulug Beg ona pek çok tedavi uygulatır ama fayda etmez. Ölmek üzereyken, hekimlere “bu ilaçlar bana iyi gelmedi, canım çok kımız istiyor” diyerek, ricada bulundu. Tabipler de kımızın ona güç verebileceği konusunda anlaşılabilir. Sonra da istediği kadar kımız içirdiler ve o andan itibaren iyileşmeye başladı. Ayrıca bakınız, Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, Çev. O.Karatay, İstanbul 2006, s.225-226; E.J.Kychanov, “Tibetans and Tibetan Culture in the Tangut State Hsi Hsia (982-1227)”, *Proceeding of the Csoma Körös Memorial Symposium*, Budapest 1978, s.207; W.Bauer, “Yağ Metabolizması Bozuklukları ve Kronik Karaciğer Hastalıklarının Kısırak Sütü (Kımız) ile Tedavi Denemeleri”, Çev. Y.Küçükşümer, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 28, İstanbul 1984, s.29-36; S.Zaripbektegin, “Kımız ve Kımızın Önemi”, *Yüce Ereğ*, 1/4, Ankara 1999.

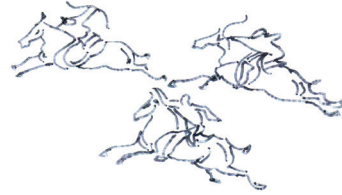
³ Onaltıncı asrın başlarında Kazak beylerinden Kasım Han, kendisini ziyarete gelen bir Çagatay hanının şerefine tertiplelediği ziyafette; “bizim en pahalı mallarımız atlarımız, en gözde yiyeceğimiz et ve en hoşlandığımız içecek kımızdır” demiştir (Bakınız, Mirza Haydar Duğlat, *age.*,s.451). Bugün de Kazak-Kırgız ve Sibiryalı Türkleri için başta “kazı” denilen at etinden yapılan yiyecek ve kımızın önemi tartışılmazdır.

⁴ *Cengiz İmparatorluğu*, Çev. A.Danuu, İstanbul 2012, s.143-144.

Kımız

At ile ilgili bir gelenek de şudur: Eski Türk töresine göre savaşta askerler, komutanlarına yüzde yüz itaat etmek zorundaydılar. En küçük bir uygunsuzluk veya isyan hareketinin cezası ölümdü. Harbe girecek er atının kuyruğunu bağlar veya keserdi ki, buna eski Türkler “tullama” diyorlardı. Artık o kişi, vatan ve millet için kendini fedaya ve şehitliğe hazırlanmış demektir. Kelimenin aslı bugün de Türkçemizde kullandığımız “tol/tul/dul” sözüyle ve belki de kismetin bağlanmasıyla alâkalı “tolamak/tolanmak”, yani bağlanmak fiiliyle ilgili olabilir. Mesela İç Oğuz’a Dış Oğuz’un İsyan Etmesi, Beyrek’in Ölümü Hikâyesi’nde Begrek yoldaşlarına; “yiğitlerim yerinizden kalkın, ak-boz atımın kuyruğunu kesin”⁵ der. Atını da bir eş gibi gören Türk, çarpışma esnasında öldüğünde atının ve evdeşinin ersiz kalacağını bildiğinden, savaş öncesi böyle bir tören icra ediyordu⁶.

Tullanmış At

Çin yıllıklarında savaşa beraber gittikleri, birbirlerinin arkasını kolladıkları söylenen Türk askerleri yukarıda da değindiğimiz üzere temelde atlı kuvvetlerle harbe katılmaktaydılar⁷. Ama bu yaya birlikleri yaktu anlamına da gelmemelidir. Yine bu suvarilerin en önemli özellikleri çok hı-

⁵ Gömeç, *Türk Destanları...*, s.447; C.V.Uygur, “Dul (Tul) Kelimesine Dair”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, C. I, İstanbul 2015, s.187-200.

⁶ Kırgız Türklerinin Manas Destanı’nda, yiğit Manas girdiği son savaşında atı Ak Kula’yı yitirir. Destanın bu kısmında söz konusu at için inanılmaz övgüler düzülmesini görmekteyiz. Bakınız, Yusupov, *age.*,s.255.

⁷ G.Kirilen, *Göktürklerden Önce Türkler*, Ankara 2015, s.63.

zlı olmalarıydı ve hepsinin bir de yedek atları bulunuyordu. Adeta rüzgarla yarışıyorlardı. At üzerinde giderken ayağa kalkarlardı ve bu sebepten ağırlıklarının büyük bir kısmını bacak ve ayaklarına yüklerlerdi. O yüzden çok hızlı ve bir pehlivan gibi kuvvetliydi. Sağa-sola dönerken tüy kadar hafif olup, sağa ok atarken solu kollayabilirlerdi. Orta Çağlarda meydan muharabeleri kılıç ustalığı şeklinde değil, umumiyetle okçuların maharetleri ve atlıların toplu hücumları halinde gerçekleşiyordu ki, atı sevk ve idarede Türklerden daha üstün bir kavim yoktu. Kadınlar da çok iyi biniciydiler ki, zaman zaman onların ordu birliklerinde görevlendirildiklerine de şahit olmaktayız. Mesele Büyük Hun Devleti yıkıldıktan sonra Çin'in kuzeyindeki Ordos bölgesinde kurulan Türk hanlıklarından birisi olan Chaoların kaganı Ulug Tonga (veya Bars/Shih-hu) dördüncü asrın ilk yarısında başkente getirdiği kızlardan bin kişilik özel bir kıta kurdurdu. İpekli ve kadifeden giysileri olan bu kadınlara hem piyade, hem de at üzerindeyken çok iyi savaşma öğretildi. O vakitler bu hâl başta Çin'de olmak üzere, komşu memleketlerde de ilginç karşılanmıştı. Dolayısıyla askerin önemi erkek veya kadın olması, sayısının kalabalıklığı değil, iyi yönetilmesi ile doğru orantılıdır. Ayrıca bazı İslam kaynakları Oguzları anlatırken; onların çok cesur ve yiğit olduklarına, süratle saldırıp, aynı hızla geri döndüklerine değinir ki¹, bunu mümkün kılan da atından başka bir şey olmasa gerek.

Netice itibarıyla Türk ve at adeta birer ikiz gibidir. Onları birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Türkler hakkında bilgi veren Batılı yazarlar; at başka bir kavmi sırtında taşır, fakat Türkler at üzerinde ikamet eder. Onlar ata sanki yapışmış gibidirler. Türk ata bindiğinde babasını bile tanımaz, diyorlar. Türk anasından yarı at, yarı insan olarak doğmuş denilse yeridir. Hatta bazı Türk kabilelerinin hikâyelerinde attan doğan kahramanlar vardır. Türklerin atları sanki kanatlı kuşlara benzer. Eski

bir Türk atasözü ise "at Türk'ün kanatıdır"² dediği gibi, Çin kaynaklarında Türkler atlarıyla havada uçan kuşlarla özdeşleştirilir. Bu durum bir yana Türk, kendisinden ziyade atına önem verir. Atını kendisi yetiştirir. Kendisi yemez, atına yedirir. Türk'ün ömrünün günlerini toplasan, at üstünde geçen zamanı diğer günlerinden daha fazladır. Kapının önüne at bağlamak ululuk ve büyüklük işaretidir. Türk'e "dile benden ne dilerse" diye sorulsa, "at ile silah" der. Alış-verişlerini at sırtında yaparlar, yerler, içerler. Mübalağasız onun boynuna sarılarak, tatlı rüyalara dalıp, uyurlar. At üstünde olmak, Türk'ü cennette ipekli yastıklar üzerinde yatmaktan daha çok mutlu eder³. Cirit, kök bar ve çevgen gibi pekçok oyunun ana unsuru attır. Türk milleti en güzel eğlenceleri onunla yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A., **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara 2001
- Artamonov, M.I., **Hazar Tarihi**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004
- Atsız, **Evlilya Çelibî Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, C. I, İstanbul 1971
- Atsız, **Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar**, İstanbul 2011
- Aziz Ahmet, M., **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Çev. T.Say, İstanbul (tarihsiz)
- Batsuren, B., **Mongolın Ertney Ulsuudın Nutag Devsger**, Ulaanbatar 2003
- Batu, S., **Türk Atları ve At Yetiştirme Bilgisi**, Ankara 1938
- Bauer, W., "Yağ Metabolizması Bozuklukları ve Kronik Karaciğer Hastalıklarının Kısrak Sütü (Kımız) ile Tedavi Denemeleri", Çev. Y.Küçükşümer, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 28, İstanbul 1984
- Caferoğlu, A., "Türk Onomastiğinde At Kültü", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul 1953
- Cengiz İmparatorluğu**, Çev. A.Danuu, İstanbul 2012
- Clauson, S.G., "Turkish and Mongolian Horses and Use of Horses, an Etymological Study", **Central Asiatic Journal**, 10/3-4, Wiesbaden 1965
- Creel, H.G., "The Role of the Horse in Chinese History", **The American Historical Review**, 70/3, Chicago 1965
- Çağatay, S., "İslamiyetten Önce Türk Edebiyatı", **Türk**
- ¹ M.Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Çev. T.Say, İstanbul (tarihsiz), s.71; S.O.Kurulay, **Hudûd el-Alem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.82; **Cengiz İmparatorluğu**, s.135, 139; S.Y.Gömeç, **Türk-Hun Tarihi**, Ankara 2012, s.264.
- ² Kaşgarlı Mahmud, **age**, C. I, s.48-49.
- ³ Gömeç, **Türk Kültürünün...**, s.166; Gömeç, **Türk-Hun Tarihi**, s.110.

- Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976
- De Groot, J.M-Asena, G.A., **Hunlar ve Türkistan**, İstanbul 2010
- D'ohsson, M., **Moğol Tarihi**, Ter. Mustafa Rahmi, İstanbul 1340-1342
- De Guignes, J.M., **Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi**, C. I, İstanbul 1924
- Diyarbakirli, N., "Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru", **Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, C. 2, İstanbul 1969
- Donuk, A., "İslamiyetten Önce Türklerde Devlet Adamı Tipi", **Türk Kültürü**, 24/275, Ankara 1986
- Eberhard, W., "Orta Asya'da At Cinsleri ve Beygir Yetiştirme Hakkında Malumat", **Ülkü**, 16/92, Ankara 1940
- Ekrem, M.A., **Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi**, Ankara 1993
- Elçin, Ş., "Türklerde Atın Armağan Olması", **Türk Kültürü Araştırmaları**, 1/1, Ankara 1964
- Eliade, M., **Shamanism**. Archaic Techniques of Ecstasy, New York 1964
- Ercan, Ö-Akkuş, M., "Türk Tarihinde At Kültürü ve Baki Divanı'ndan Örnekler", **The Central Asiatic Roots of Ottoman Culture**, İstanbul 2014
- Ertney Nuudelçdiy Bunhant Bulşnı**, Zoihogçid A.Oçir-L.Erdenebold-S.Harcaubay-H.Jantegin, Ulaanbaatar 2013
- Esin, E., "The Horse in Turkic Art", **Central Asiatic Journal**, 10/3-4, Wiesbaden 1965
- İbn Fadlan, **İbn Fadlan Seyahatnamesinden Seçmeler**, Haz. R.Şeşen, İstanbul 1975
- Gabain, A. Von, **Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen**, Helsinki 1950
- Gayretullah, H., "Türk Kazaklarında Yılkı Kültürü", **İstiklal Gazetesi**, 4/38, Kayseri 2007
- Gömeç, S., "Türklerin Medeniyet Tarihindeki Yeri", **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**, No 87, Ankara 2007
- Gömeç, S., **Türk Destanlarına Giriş**, Ankara 2009
- Gömeç, S., **Kök Türk Tarihi**, 4. Baskı, Ankara 2011
- Gömeç, S., **Şamanizm ve Eski Türk Dini**, 2. Baskı, Ankara 2011
- Gömeç, S., **Türk-Hun Tarihi**, Ankara 2012
- Gömeç, S., **Türk Kültürünün Ana Hatları**, 3. Baskı, Ankara 2014
- Gömeç, S., **Uygur Türkleri Tarihi**, 5. Baskı, Ankara 2015
- Gumilev, L.N., **Hunlar**, Çev. A.Batur, 3. Baskı, İstanbul 2003
- Gülbeden, **Hümayunnâme**, Çev. A.Yelgar, Ankara 1944
- Günaltay, Ş., **Mufassal Türk Tarihi**, C. II, İstanbul 1339
- İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Alaiye**, Çev. M.Öztürk, C. I, Ankara 1996
- İnan, A., "Altay Pazırık Hafriyatından Çıkarılan Atların Vaziyetinin, Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzahı", **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1943
- İsakov, B., **XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Kırgızların Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Bişkek 2009
- İzgi, Ö., "İslamiyetten Önce Orta Asya Türk Kültürü", **Milli Kültür**, 1/2, Ankara 1977
- Kafesoğlu, İ., **Türkler ve Medeniyet**, İstanbul 1957
- Kalafat, Y., **Türk Kültürlü Halklarda Mitler**, Ankara 2012
- Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, C. I, Çev. B.Atalay, 2. Baskı, Ankara 1988
- Khoniates, N., **Historia**, Çev. F.İşiltan, Ankara 1995
- Kırilen, G., **Göktürklerden Önce Türkler**, Ankara 2015
- Klyastornıy, S.G-Sultanov, T.İ., **Türkün Üçbin Yılı**, Çev. A.Batur, İstanbul 2003
- Kurulay, S.O., **Hudûd el-Alem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007
- Kychanov, E.J., "Tibetans and Tibetan Culture in the Tangut State Hsi Hsia (982-1227)", **Proceeding of the Csoma Körös Memorial Symposium**, Budapest 1978
- Lindner, R.P., "Nomadism, Horses and Huns", **Past and Present**, No 92, London 1981
- Marco Polo, **Marko Polo Seyahatnamesi**, C. I, Çev. F.Dokuman, İstanbul (tarihsiz)
- Mehmet Emin Efendi, **İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat**, Haz. R.Akdemir, Ankara 1986
- Mesudi, **Murûc ez-Zeheb**, Çev. A.Batur, İstanbul 2004
- Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, Çev. O.Karatay, İstanbul 2006
- Mori, M., "Yenisey Yazıtlarındaki Sekiz Adaklıg Barım Üzerine", **Erdem**, 3/8, Ankara 1987
- Onat, A-Orsoy, S-Ercilasun, K., **Han Hanedanlığı Tarihi**, Ankara 2004
- Orkun, H.N., **Hunlar**, İstanbul 1938
- Ögel, B., "İlk Töles Boyları", **Bellekten**, Sayı 48, Ankara 1948
- Ögel, B., **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi**, C. I-II, Ankara 1981
- Ögel, B., **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 1984
- Radloff, W., **Türklerin Kökleri**, Çev. A.Ekinci-Y.Ünlü,

C. III, Ankara 1999
Rahman, A., "Uygurların Defin Merasimleri", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara 1987
Rasonyi, L., **Tarihte Türklük**, Ankara 1988
Savinov, D.G., "Etnokulturniye Svyazi Naseleniya Sayano-Altaya v Drevnetyurkskoye Vremya", **Tyurkologičeskiy Sbornik**, 1972, Moskva 1973
Seyfi, A.R., **İskitler ve İskitler Hakkında Herodot'un Verdiği Bilgiler**, İstanbul 1934
Sümer, F., **Türklerde Atçılık ve Binicilik**, İstanbul 1983
Tryjarski, E., **Türkler ve Ölüm**, Çev. H.Er, İstanbul 2011

Turan, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ankara 1965
Turan, O., **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. 1, İstanbul 1969
Uygur, C.V., "Dul (Tul) Kelimesine Dair", **XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri**, C. I, İstanbul 2015
Watson, B., **Record of the Grand Historian of China**, Volume II, Third edition, New York 1968
Yalçın, A.R., **Cenupta Türkmen Oymakları**, C. II, 2. Baskı, Ankara 1993
Yusupov, K., **Manas Destanı**, Aktaranlar: F.Türkmen-A.İnayet, Ankara 1995
Zaripbektegin, S., "Kımız ve Kımızın Önemi", **Yüce Ereğ**, 1/4, Ankara 1999

CANLAR CANINA GİDELİM

Ateşinde kül olayım,
Toprağında gül olayım,
Canında canan olayım,
Canlar canına gidelim.
Hepsi bir gül misali,
Arı ile bal misali,
Can ile canan misali,
Canlar canına gidelim.
Seher vakti zikredersin,
Hakk'a doğru gidersin.
Sevda yolu, o yoldasın,
Canlar canına gidelim.
Varayım canlar canına,
Arı duru sarayına,
Kul olayım türabına,
Canlar canına gidelim.
Gökşen'im Hak yolundasın,
Elif gibi dosdoğrusun,
Binbir ismin birindesin,
Canlar canına gidelim.

Dr. İsmail GÖKŞEN

BİR KIVILCIMDIR TUTUŞTURDU YÜREĞİM

Bir kıvılcımdır,
Tutuşturdu yüreğim.
Hırçın Karadeniz bile der:
"Çaresizim!"
Bu öyle bir kıvılcım ki
Bazen gül bahçesi,
Bazen dağı delen Mecnun'un sesi...
Bazen duygu cehennemi,
Bazen de bir kule: Fildişi kulesi...
Filhakika,
Müşkülpesent yüreğim.
Düşündükçe her dakika,
Kesiliyor takatim.
Velhâsıl
Secdedir,
Gökyüzüm.
Noktalı virgüle rağmendir,
Öksüzlüğüm.
Olur elbet bize de gün: Şeb-i Arûs,
Varlıkta yokluğumuzu buluruz.
Âlem ki âlemdir;
Bir kıvılcımdan sebep,
Yürekler böyledir.

Mahmut DERİN

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ SEYRİ VE “3 MAYIS 1944 TÜRKÇÜLÜK HAREKETİ”

Doç. Dr. Zübeyir BÜTÜNER

Özet: Türkçülük fikrinin tarihî seyri ve Türkçüler gününün belirlenmesine kadar geçen süre Türkçülük fikrinin geleceği açısından çok iyi incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu yazıda Türkçülük ve Turancılık fikri geleneğe uygun olarak dört dönemde ele alındı. Türkçülüğün ilk aşaması dilde Türkçülüğü amaç olarak belirler. Birinci dönem Türkçülük “Kültürel Türkçülük” ideolojisini oluşturur. İkinci dönem Türkçülüğün altın çağı olarak kabul edilir ve bu dönemde Türkçülük siyasi bir kimlik kazanır. Üçüncü dönemde Türkçülük Türk dünyasına Sovyetlerin hâkim olması nedeniyle yer altında inmek zorunda kalır. II. Dünya Savaşı sırasında Türk kökenli kişiler Almanlara esir düşer, Nazi Almanyası bundan yararlanmak ister. Osmanlı ve daha sonrasında Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk dünyasında göç eden ve Türkiye entelektüelleri birlikte Türkçülük fikri için çalışırlar. Bu dönem Türkçülük fikri dergicilik faaliyetleri ile ön plana çıkar. Türkçülüğün dördüncü dönemine “1944-1945 Irkçılık-Turancılık Davası” damgasını vurur. Bu yazıda Dava sanıkları hakkında mahkemenin belirlediği bilgiler paylaşıldı. 1 Nolu Sıkı Yönetim Mahkemesi Son Tahkikat Kararında geçtiği şekilde sanıklar hakkında istenilen suçlar kararda yazıldığı şekilde verilir. Amaç, dava sanıklarının adlarını yeni nesle tanıtmak, eskilerin hatırlanmasını sağlayarak bu davanın milletin vicdanında unutulmamasını sağlamaktır. 3 Mayıs 1944 günü Türkçülüğe “Türkçüler Günü” adıyla önemli bir gün kazandırır.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Turancılık, Pantürkçülük, Panturancılık, Panslavizm, Türkçülüğün dönemleri, Türkçüler Günü, Irkçılık-Turancılık Davası, 3 Mayıs, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkan, Alparslan Türkeş.

Giriş

Türkçülük, Türklüğün bir değer olarak düşünülmesi, Türklüğe ayrı bir kimlik kazandırılması ile birlikte Türk soylu toplulukların kültürel ve politik birliğini amaçlayan Osmanlı, Azerbaycan ve Rusya Türk topluluklarında devrin entelektüelleri arasında ortaya çıkan bir harekettir. Türkçülük, “Her şey Türk için, Türk’e göre” fikrini savunan Türk Milliyetçiliğinin adı olarak özetlenebilir. Devletin kurucu unsuru ve asıl sahibi Türk Milletine dayanması gerektiğini savunan fikirdir. Nihal Atsız’a göre: “Türkçülük Türk milletinin adıdır ve bu bir ülküdür. Ülkü ise bir milletin manevi gıdasıdır. Ülküsü olmayan bir millet yok olmaya ve haritadan silinmeye mahkumdur. Türkçülük büyük Türk ilinde, Türk ırkının kayıtsız, şartsız hâkimiyeti ve istiklâli ile Türklüğün her bakımdan bütün milletlerden üstün ve ileri olması ülküsüdür. Bu ülkü geçmişte bir kaç kere gerçekleşmiştir ve büyük Türkçülük ülküsü ve inancı ile yetişen gençlik sayesinde de yarın yeniden hakikat olacaktır. Türkçülük dün bir kaynaktı, bugün çay, yarın, coşkun bir ırmak olacak ve bütün engelleri yıkacaktır.

Türkçülük ideolojisinin farklı evreleri olduğu gibi, her dönemde onu etkileyen kaynakları da çeşitlidir. Bu kaynakların içinde en önemlilerinden biri, 19. yüzyılın sonunda resmi Ruslaştırma politikasına cevap olarak doğan Tatar ve Azerbaycan Türkçülüğüdür¹.

Batıda Türkçülük, Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikalarına ya da genel olarak Panslavizme karşı geliştirilmiş bir ideoloji olarak bilinmektedir. Bu ideolojinin temelinde “ortak köken” kavramı etrafında bütün dünya Türklerinin dış tehditlere karşı ittifakı fikri yatmaktadır.

Halil İnalçık “Türkçülük” kavramını kullanarak “Pantürkizm” ya da “Turancılık” kavramlarının siyaset bilimi kavramları olduğunu söylemektedir². Batılı bi-

lim adamlarından Thomas’a göre, ise Pan-Türkçülük ya da Pan-Turancılığı Batı’dan alınmış kavramlar olarak tanımlamaktadır³. Landau, Türkçülük ve Turancılığı⁴ birbirinden ayırır. Landau’ya göre, Türkçülük ve Türkçülük ideolojilerinin kapsamı arasında da belirgin bir fark bulunmaktaydı. Türkçülük Türk halklarının kültürel yaklaşması, bu halkların siyasi ittifakı, bunun için eğitim, dil ve ekonomik hayatta Türkleştirme fikrini dayanan bir hareketin adıdır ve bu hareket dışarıda komşu devletler nezdinde ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Toynbee ve Kirkwood ise Türkiye üzerine yazdıkları ortak bir eserde Panturancılık Türkçe konuşan tüm halkların Panslavizm çizgisinde birliğini sağlamayı hedefleyen uluslar üstü bir propaganda olarak tanımlanmıştır. Georgeon, Turancılığı Türk milliyetçiliğinin romantik bir yönü olarak görmüş ve Turan fikrinin Rusya kökenli olmadığını ifade etmektedir. Aksine Rusya kökenli entelektüellerin Panturancılık, Türklerin birliği konusunda daha akılcı görüş ifade ettiklerini ve Turancılığa yönelmediklerini yazmaktadır. Turancılığın Osmanlı kökenli Türkler tarafından ortaya atılan, rasyonel olmayan bir tema olduğunu düşünmektedir⁵. Hostler’a göre, Pantürkçülüğün Doğu Türklerinin Ruslaştırma politikasına, Batı Türklerinin de Rusların genişlemesine tepkisi olarak ortaya çıktığını ifade etmek-

Düşünür”, Doğu Batı, Cilt 3, Sayı 12, Ağustos-Eylül-Ekim 2000, s. 12.

³ Lewis V.Thomas, “Nationalism in Turkey”, Nationalism in the Middle East, Sixth Annual Conference on Middle East, The Middle East Institute, Washington D.C. March 21-22 1952, s. 2-4.

⁴ Turancılık, kökleri Turana uzanan tüm halkların önce birbirlerine yakınlaşmalarını daha sonra birleşmelerini ve Orta Asya bozkırlarında tam tanımlanmamış bir ana vatan bölgesini ifade eden bir ideolojidir. Turancılık Pantürkçülükten çok daha geniş bir kavramdır. Macarları, Finlileri ve Estonyalıları da kapsar.

⁵ François Georgeon, “Yusuf Akçura”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Derleyen Tanıl Bora, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 511.

¹ Ceylan Tokluoğlu, Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe, s.105, (<http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/004-Ceylan-Tokoglu.pdf>)

² Halil İnalçık, “Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran

tedir. Bu iki teriminde Türk dünyasında aynı anlamda kullanıldığını da eklemektedir. Hostler aynı zamanda Macaristan'da 1913 yılından 1970 yılına kadar düzenli olarak çıkan Turan isimli dergide ragbet gördüğünü Turancı hareketlerin ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir oynadığını da ifade etmektedir¹.

Türkçü aydınların bir araya geldiği bir dizi kongre de yapılmıştır. Bunların ilki 1905 yılının Ağustos ayında toplanmıştır. Birinci Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi olarak sunulan bu ilk toplantıda tüm Rusya Müslümanlarının ittifakı yolunda kararlar alınmıştır. Bu kararlar, Ocak 1906 yılında gerçekleştirilen İkinci Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi'nde bir kez daha onaylanmıştır. 1906 yılının Ağustos ayında gerçekleştirilen Üçüncü Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi, sözü geçen bu ittifakı İttifak-ı Muslîmîn adı altında siyasi bir partiye dönüştürme kararı almıştır. Her üç kongrede de Tatarlar çok aktif rol oynamışlar, fakat sıkı hükümet denetimi sonucunda milliyetçi editörler ve gazeteciler ya göç etmiş ya da sürgün edilmişlerdir. Bunların bazıları Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiş, böylece Türkiye'deki Türkçü hareketin gelişimine ciddi katkıda bulunmuşlardır.

Tarihi gelişim evreleri açısından Türkçülük dört dönemde incelenebilir:

1. Başlangıç Dönemi (İlk Dönem):

Başlangıç dönemi (ilk dönem) Türkçülük kültürel Türkçülük ideolojisidir. Türkçülüğün bu ilk aşamasını dilde Türkçülük olarak belirleyebiliriz. Bu hareket öncelikle ortak bir dil (Türkçe) yaratmayı hedeflemişlerdir. Eğitim, dil reformu, basın propagandası, ekonomik ve iktisaden birlik milliyetçi Türk ve Tatar² aydınlarının odak noktası olmuştur. Landau'ya göre ilk dönem Türkçülük Çarlık Rusya'sında doğan Panslavizm'in "ayna görüntüsüdür ve Türk dünyasının entelektüelleri Türkçülük fikrinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır³. Türkçülük ideolojinin özü bu dönemde şekillenmiştir. "Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur." diyen Mehmet Emin duygu dili ile Türkçülüğü dile getirir. Ahmet Vefik Paşa, Türk tarihi üzerine çeşitli eserler çevirerek Türkçülük hareketinin doğusunda büyük rol oynamıştır ki, Şecere-i Türkî bu tercümelemler arasında en önemlisidir. Avrupalı Türkologlar Süleyman Paşa' da askerî okullarda Hunlardan başlamak üzere Orta Asya tarihi dersleri vererek Türklüğü ön plana çıkarıcı faaliyetler gösterirken eğitim ve öğretime kattığı "Türkçülük Ülküsü" ve "Türk Millî Tarihi" gibi ifadeleri katmıştır.

¹ Charles Warren Hostler, Turkism and the Soviets, George Allen & Union Ltd., London 1957, s. 199-203.

² Ruslar Türk soylu Müslümanlar için, Batılılar Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Türkler için, Osmanlılar Kuzey Türkleri için bu sözcüğü kullanmışlardır. Avrupalılar, Ruslar ve bazı Asya milletleri Altın Ordululara "Tatar" derlerdi. Tatar kimliğinin benimsenmesinde önemli bir etken Şahabeddin Mercanî olmuştur. İbn-i Bahaeddin Mercanî'nin "Kazan ve Bulgar Tarihi" adlı eser Tatar kimliğinin benimsenmesinde etken olmuştur.

³ Jacob M. Landau, Exploring Ottoman and Turkish History, Hurst & Company, London 2004, s. 30-31.

Şemseddin Sami'nin ilk Türkçe roman olan Taşuk-ı Talât ve Fitnat, "Kamus-ül Âlâm" adlı ansiklopedi ve nihayet Türkçe sözlük olan "Kamus-ı Türkî" Türkçülük fikrinin gelişmesinde önemli etkenlerdir⁴.

Başlangıç döneme İsmail Bey Gaspıralı, Panslavizm hareketi başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Genç Osmanlı hareketi (Namık Kemal, Şinasi Efendi ve Ziya Paşa etkisi) ve 1860-1870 yılları arasında İstanbul'da gelişen Panislamcı hareketler katkı sağlamıştır. Gaspıralı bu etkiler çerçevesinde Rusya Müslümanlarının ittifakı fikrini geliştirmiştir.⁵ Gaspıralı, 1883 yılında çıkarmaya başladığı Tercüman gazetesinde belirgin bir Türkçü vurguyla laik milliyetçiliği savunmuştur. "Dilde, fikirde, işte birlik" Gaspıralı'nın sloganıdır. Lisan-ı umumi olarak adlandırdığı bu ortak dil (Orta Dil), Kırım Tatarca'sının Rus, Arap ve Farsça kelimelerden arındırılıp yerine Türkçe kelimelerin getirilmesiyle oluşturulacaktı. Birlik vurgusu ile kastedilen tüm Rusya Müslümanlarının birliğidir. Müslümanların çoğunluğu Türk kökenli olduğu için, dinî birlik çağrısı Rusya'daki Türklerin yani Müslüman Türklerin birliği ifade etmektedir⁶.

Avrupa Şarkiyatçıları Eserleriyle Türkçülüğe Etkisi de önemlidir. Avrupalı Şarkiyatçılar: Joseph de Guignes "Histoire de Generale des Huns des turcs, des mongols et autrestatars Ocidentaux" Arthur Lumpey Davis "Grammar of the Turkish Language", Leon Cahun "Introduction a l'histoire de l'Asie", Armin Hermann Vambrey, F.W. Radloff, V.L.P. Thomsen Osmanlı aydınlarını etkilemiş Batılı bilim adamlarıdır. Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani adlı eseri, Mustafa Cellettin Paşa'nın Fransız dili ile yayımladığı "Les Turcs et modernest [Eski ve Yeni Türkler]" Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Alem", Şeyh Süleyman Efendi'nin "Lügat-ı Çağatay ve Lisan-ı Türkî-i Osmani" tarih ve dilbilim alanında Türkçülüğün gelişimine önemli katkılar yaptı. Ayrıca Ahmet Cevdet Paşa "Tarih-i Cevdet", Leon Cahun'un "Asya Tarihine Giriş" adlı eserini tercüme eden Necip Asım Bey, ilk "Bütün Türk Tarihi" yazarı olma şerefine sahiptir.

2. Türkçülüğün Gelişme Dönemi (İkinci Dönem):

Landau'ya göre bu dönem 1904-1905 ve 1922-1923 yılları arasında iki ayrı zaman diliminde gelişmiştir. Türkçülüğün "altın çağıdır"⁷. Türkçülük bu dönemde siyasi bir kimlik kazanmıştır. Bu dönem için siyasi anlamda Türkçülükten söz edilebilir. Osmanlı ve Türk dünyasından gelen başlıca entelektüellerinin oluşturduğu bir dönem olmakla birlikte daha çok Türk dünyasının entelektüelleri bu gelişimde önemli rol

⁴ Mehmet Koçer "Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 3, Fırat Üniv. Yay., Elazığ, 2003, s.10-12

⁵ Serge A. Zenkovsky, Pan-Turkism and Islam in Russia, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1960, s. 30-31.

⁶ Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı, Türklük ve İslam", Doğu Batı, Yıl 8, Sayı 31, Şubat-Mart-Nisan 2005, s. 147-149, 156-158; Zenkovsky, age.,s. 31-32.

⁷ Landau, age.,s. 32.

oynamışlardır: Yusuf Akçura (1876-1935), İsmail Bey Gaspiralı (1851-1914), Ali Bey Hüseyinzade (Turan) (1864-1942), Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) ve Ahmet Ağaoğlu (1876-1939)'dur. Landau'ya göre bu dönemde Türkçülük ideolojisi irredantist¹ bir karaktere bürünmüştür. Ancak bu dönem Türkçüleri Türk dünyasında bir kültür birliği, dil birliği, işte ve fikirde birlik oluşturmak amacıyla olmuşlardır, ancak bunu bir yayımcılık aracı olarak kullanmak akıllarından bile geçmemiştir. Bu dönem Türk milleti kendi doğal sınırlarını koruyabilmek için bu fikirlerle sarılmıştır. Emperyalist ve yayımcı emellerle değil. Türk dünyasının entelektüelleri bırakın bu amaçlar peşinden koşmayı kendi ülkelerini ter etmek zorunda kalmışlar ve Osmanlı topraklarına bir şekilde gelmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'na göç edenler arasında Tatarlar ve Orta Asya ve Azerbaycan'dan gelen Türk kökenli gruplar, Rusya'dan gelen iyi eğitilmiş kişilerdir ve bunlar Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve siyasi bir ideal olarak yayılmasında kilit rol oynamışlardır. Bu çerçevede Tatar milliyetçilerinin önde gelen isimlerinden olan İsmail Bey Gaspiralı ve Yusuf Akçura'nın düşünceleri özellikle önemlidir.

Rusya'daki dil reformu hareketleri yanında 1905'ten başlamak üzere Tatar, Azerbaycan, Özbek dergilerinde Türkçülük fikri neşriyata başlamış bunun yanında aynı yılın Ağustos ayında Birinci Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi Ocak 1906 yılında İkinci Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi ve 1906 yılının Ağustos ayında gerçekleştirilen Üçüncü Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi, "İttifak-ı Muslîmîn" adı altında siyasi bir partiye dönüştürme kararı almıştır. Ancak sıkı hükümet denetimi milliyetçi editörlerin ve gazetecilerin ya göç etmiş ya da sürgün edilmesine neden olmuştur. Bunların bazıları Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiş, böylece Türkiye'deki Pantürkçü hareketin gelişimine ciddi katkıda bulunmuşlardır².

1903 ve 1913 yılları arasında ittifak ve terakki liderleri arasında Osmanlılıktan Türkçülüğe doğru gelişen siyasi bir dönüşüm olduğunu söyleyebiliriz. Bundan kısa bir zaman önce hem Yusuf Akçura hem de Ziya Gökalp Türkçü aktiviter ve neşriyatlara başlamışlardır. 1904'te Yusuf Akçura'nın Üç Tarzı Siyaset'ine Osmanlı entelektüellerine etkilemeye başlamıştır. 1908'de Yusuf Akçura, Sultan Çelebi ve Necip Asım, Türk Derneğini kurarak Türkçülük fikrinin cemiyet halinde kurumlaşmasında önemli rol oynamışlardır. 1912 yılında Türk Derneği dağıldı, Türk Derneği'nin eski üyelerinin ve tıp öğrencilerinin katkısıyla Türk Ocağı kuruldu. Türk Yurdu dergisi yayın organı oldu. Balkan Savaşlarından sonra Genç Kalemler yazarları Türk Yurdu dergisine katıldı. 1913'te Türk Ocağı Halka Doğru dergisini neşretti. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp Turan devletinin kurulması için propaganda yaptılar. Ahmet

¹ Kurtarımcılık. Yayımcı milliyetçilik. Kültür değerleri bakımından aynı olan fakat anavatan dışında kalmış toprakları katma düşüncesi. Yabancı ülke topraklarındaki soydaşları gerçekçe ederek yayılma siyasetidir.

² Kırımlı, a.g.m., s. 160-162;

Ferit Tek "Tekin" müsteharı ile bu dönemde "Turan" kitabını yazarak Turancılığın gelişmesine büyük bir katkı yaptı.

Rusya Türklerinin Eserleriyle Etkisi: Azerbaycan Türkü, Melekzade Hasan Bey Zerdabi "Ekinci" adıyla haftalık Türkçe gazete, Kırımlı Tatar Gaspiralı İsmail Bey "Tercüman" gazetesi, 1889'da Osmanlı Devletine göç eden Hüseyinzade Ali Bey, Yusuf Akçura "Üç Tarzı Siyaset" Osmanlı'da Türkçülüğe kaynaklık etmiş eserleriyle ve şahsiyetleriyle önemli rol oynamış kişilerdir.

Meşrutiyet ile Başlayan Örgütler: Türk Derneği Turan Neşr-i Maarif Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı (Bu örgütler vasıtasıyla yayımlan "Türk Yurdu" dergisi).

Siyasi Birlik ve Kültürel birlik anlayışına bağlı Ziya Gökalp Türkçülüğü, Türkçülük akımının en önemli temsilcilerinden Genç Kalemler dergisi, Tekin Alp gibi kişilerin katkısı ile Türkçülük anlayışını belirleyen ve etkileyen şahıslar, örgütler ya da eserler olmuştur.

Almanlar Türkçülük ideolojisini, Türkçülük ve İslamcılığı bu dönemde Rusya'yı zayıflatmak ve Orta Asya'nın geniş ekonomik zenginliğinden faydalanmak üzere kullanmaya çalışmıştır. Georgeon, Almanlarla İttihad ve Terakki yönetiminin ilişkisinde Akçura'nın büyük bir rol oynadığına dair iddialar olduğunu, fakat bu konuda şüpheleri bulunduğunu yazmaktadır.³

3. Sovyetler'in Orta Asya'ya Hâkimiyeti ve Üçüncü Dönem Türkçülük:

Orta Asya'da Sovyet hâkimiyetinin başlamasıyla Türkçü hareketler burada yeraltına inmiş; aynı zamanda da Türkiye'de de cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemi kapsar. II. Dünya Savaşı'nda Tatarların (Türk asıllı Müslüman unsurlar) Nazi ordusuna esir düşmeye başladığı dönemdir. Türkiye Türklüğü ve Türkiye Türk dünyasından göç etmiş olan Türkçüler, sünnet olan Tatarların da Yahudi zannedilmesinden endişe duymalarına da neden olduğu dönemdir. Almanlara bu yönde telkinlerde bulunulmasından sonra Almanlar bu konuyu kendi lehlerine kullanmaya çalışarak, Türk dünyası kökenli esirlerden bir ordu oluşturarak Sovyetlere karşı bu orduyu kullanma çabaları da söz konusudur. Bazı Tatarların Alman Nazi güçleriyle iş birliği yaptığı da görülmüştür. Türkçülük ideolojisini Almanlar, Türkçülük ve İslamcılığı önceden Rusya'yı zayıflatmak için ve Orta Asya'nın geniş ekonomik zenginliğinden faydalanmak üzere kullandığı gibi bu dönemde de bizzat kendi yönetiminde, kendine bağlı ordu kurarak kullanmak istemişlerdir. Almanların kendi çıkarları için kullandığı Türkçü propaganda 1944 yılında Tatarların Sovyet otoriteleri tarafından sürülmesiyle Türkçülük Orta Asya içinde her hangi bir şekilde anlamlı bir aktivite olmaktan çıkmıştır. Georgeon, Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi Rusya'dan göçen entelektüellerin Türklerin birliği konusunda akılcı bir yaklaşım izlediklerini ve

³François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 118-119.

Turancılığa hiç yönelmediklerini yazmaktadır.¹

Türkçü düşünceleri Osmanlı ülkesine taşıdıkları genel kabul gören Rusya göçmeni Türkçü aydınların Türkçülüğe romantik milliyetçiliğin öğelerini katarak, onu gerçekdışı projelere dönüştürenlerin ve Turancılığın daha çok Osmanlı kökenli Türkler tarafından gündeme getirilmiş, rasyonel olmayan bir tema olduğunu savunmaktadır. Türkçü hareket, aynı dönemde, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan tarafından çıkartılan Bozkurt, Çınaraltı ve Tanrıdağ dergilerinde ihtiyatlı bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemden başlamak üzere 1944 yıllarına kadar Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan gibi Türk entelektüelleri Türkçülük ve Turancılık konusunda yayımlar neşretmeye başladılar. Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Rıza Nur gibi Türkçü aydınlar, Türklüğün esasını dilden çok “kan” meselesi olduğunu savunmuşlardır. Ona göre milletin kurucu unsuru “kan” a dayalı ırk olmalıdır. Rıza Nur da aynı şekilde, “Milliyet asla kültür meselesi değildir.” Milliyet ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemeleridir.²

4. Dördüncü Dönem Türkçülük Hareketi, Türkçüler ve 3 Mayıs’ın Türkçüler Günü Olarak Kutlanması:

Kendi nevi şahsına münhasır 3 Mayıs 1944 Türkçülük günü adıyla anılan ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda başlayıp bugüne kadar devam eden en önemli dönemdir. 1946 yılında Türkiye’de çok partili döneme geçilmesiyle birlikte Türkçülük tekrar kabul görmeye başlamıştır³. Sovyetler Birliği’ndeki Türklerle sınırlı olan Türkçülük hareketi, Çin, İran, Irak, Yunanistan, Kıbrıs, Romanya ve Bulgaristan’da yaşayan Türkleri de içine alarak gözle görünür bir şekilde alanını genişletmiştir⁴.

Bu dönem Türkçülük ve Turancılık anlayışı, Türkiye sınırları dışında kalan Kazaklar, Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar gibi halkların Türk ulusunun önemli birer üzünü oluşturduğu düşüncesiyle gelişen “Dış Türkler” sevgisinin tezahür ettiği bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemin Türkçülük ve Turancılık anlayışının bir “kan” meselesi olduğunu savunulmuş ve Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan gibi Türkçüler Türk’ün ideal devlet anlayışını devlete hâkim kılacak kurucu unsurlarda aranması gerektiği fikrini ortaya koymuşlardır. Bu dönem Türkçüleri millet ve ırk kategorilerinin özdeş olmadığını, “ırk” faktörünün daha millet unsurunun içinde ama daha kapsamlı olduğu görüşündedirler. Milletin adı Türk, ırkın adı Tur’dur. Tur ırkının oranı kanında en yüksek bulunan millet Türk milletidir. Türk

milleti asil Tur ırkının hakiki temsilcisi olmaktadır. Nihal Atsız bir aşama daha ileriye geçerek Türk milleti ile Tur uyuğu ayırımını yok saymış ve Türk milleti, Türk ırkının özdeşi olarak görülmüştür.

Bu dönem Türkçülüğün ırkı esasları beş özelliğe dayanır:

1. Tarihî esas,
2. Karışma esası,
3. Fizyolojik esas,
4. Psikolojik esas
5. Kültürel esas.

Bu esasları içerisinde bulunduran temel karakteristik “kan”dır. Kan maddi değerleri taşıyıcısı olduğu kadar, manevi değerlerin de taşıyıcısıdır. Ancak bu fizyolojik ve biyolojik düzeyde kana vurgu yapma Türk ırkının diğer kavimlerden üstün olduğu fikrine vurgu yapmaz ve diğer ırkları “öteki” yaparak düşmanlık, asimilasyon ve yayılmacılık anlayışlarını Türk’ün dünya görüşüne aykırı oldukları için beraberinde taşımaları Türk’ün doğasına aykırıdır. Atsız’ın bunun dışında bir görüşle Türk’ün dışındaki milletlere karşıyız tarzındaki ifadeleri sadece polemikçi üslubuyla izah edilebilir.

Nihal Atsız ilkelerini, dokuz ilkedен oluşan bir programla açıklar:

1. Bütün Türkler bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanacaktır,
2. Türk töresine, ilme, tekâmüle mugayir hiçbir müessesese Türkeli sınırları içinde yaşayamayacaktır,
3. Terbiye ilminin müsaade ettiği en küçük yaştan itibaren bütün çocukları Türkeli’nin yatılı mekteplerine girerek millî-askerî terbiye alacaklardır,
4. Sinema ve tiyatrolar halk mektepleri olduğundan mektepler gibi kontrole tâbi olacaktır,
5. Türklüğün milliyet, hars ve ahlâkına zararlı neşriyat menedilecektir,
6. Büyük işler ve büyük sermayeler devletin elinde olacaktır,
7. İlmî milli gayeleri olacak ve ancak Türklük için çalışan ilimler Türk ilmi olacaktır,
8. Serbest doktorluk ve avukatlık kalkacak, bunlar ancak devlet memuriyeti halini alacaktır,
9. Mirasa cemiyette iştirak edecektir.⁵

4. 1. Dördüncü Dönem Damgasını Vuran Irkçılık Turancılık Davası: Diğer üç dönemde Türkçülük devlet tarafından da desteklenmiş görüntüsü hâkimdir. Ancak dördüncü dönemin diğerlerinden en önemli farkı, 1944 Türkçülük olayı nedeniyle devlet desteği görüntüsünün yıkıntıya uğradığı dönem olmasıdır. Bu dönemde bizzat mevcut devlet ricali tarafından yönlendirilen kurgulanmış bir davayla Türkçülük ve Turancılık fikri ve mensuplarını vatan haini göstermeye çalışılmıştır. Irkçılık Turancılık davası adıyla yapılan yargılama dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanın yönlendirdiği, yargıya etki ettiği dönemdir. Türkçü ve Turancı olarak öne çıkmış bilim adamlarının üzerine gidilmiş, bu çevreler üzerinden Türkçülük ve Turancılık

¹ François Geogon, “Yusuf Akçura”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Derleyen Tanıl Bora, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 511.

² Nizam Önen, Turancı Hareketler: Macaristan ve Türkiye, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 346.

³ Ceylan Tokluoğlu, age., s. 105-112.

⁴ Jacob M. Landau, Exploring Ottoman and Turkish History, Hurst & Company, London 2004, s. 35.

⁵ Nihal Atsız, “Kurtarılmamış Türkler”, Atsız Mecmua, Yıl:217 (25 Eylül 1932), s. 17.

fikrinin itibarını millet nezdinde yerle bir etmek amaçlanmıştır.

4.2. Irkçılık-Turancılık Davasında Yargılanan Kişiler ve İddia edilen suçlar¹:

T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul 1 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığı'nın tutanaklarından öğrendiğimiz kadarıyla Türkçü vatanperver, münevver ve entellektüel 23 kişi 171/2, 142, 148 madden dava açılmıştır.

Dava tutanlarında adları geçen kişiler şunlardır: **1. Zeki Velidi Togan, 2. Reha Oğuz Türkkan, 3. Cihad Savaşfer, 4. Dr. H. Ferit Cansever, 5. Hüseyin Namık Orkun, 6. Hüseyin Nihal Atsız, 7. Orhan Şaik Gökay, 8. Nejdet Sançar, 9. Heybetullah İdil, 10. Piya-de Üsteğmeni Alparslan Türkeş, 11. Yedek Nakliye Asteğmeni Fazıl Hisarcıklılar, 12. Hikmet Tanyu, 3. Fehiman Altan, 14. Muzaffer Eriş, 15. Zeki Özgür, 16. Yusuf Kadıgil, 17. Cihat Savaşfer, 18. Sâim Bayrak, 9. Hamza Sadi Özbek, 20. Cemal Oğuz Öcal, 21. Sait Bilgiç, 22. Cebbar Şenel, 23. İsmet Rasin Tümtürk ve 24. Ahmed Karadağlı, Eşi Nuriman Karadağlı** (Her ikisi de halen Almanya'da bulduklarından adli âmir Sıkıyönetim komutanlığınca bunlar hakkında tahkikatın muvakkaten tatiline karar verilmiştir.)

Sonuç:

Dördüncü dönem Türkçülüğüm önemli olaylarından 3 Mayıs nümayişi ve 19 Mayıs Nutku'nun ardından toplanan Türkçülerin davası, İstanbul 1 numaralı Örfi İdare mahkemesinde görüşülmeye başlanmıştır. Davada toplam Yukarıda adlarını zikrettiğimiz 23 sanık yargılanmış; ayrıca, Almanya'da bulunmaları dolayısıyla iki sanık ile ilgili muvakkatten tatil kararıyla verilmiştir. Asker ve sivil sanıklar İstanbul Tophane Askeri Hapishanesi'nde dava süresince tutuklu yargılanmışlardır. 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesinde, 7 Eylül 1944 ile 29 Mart 1945 tarihleri arasında 65 oturum devam eden yargılama sonunda milliyetçiler muhtelif hapis ve sürgün cezalarına mahkûm olmuşlardır. Davada on üç sanık beraat etti. On sanık ise on yıla kadar çeşitli hapis cezaları aldılar. Daha sonra dâvâ Askerî Yargıtay'a taşınmıştır. Yüksek Mahkeme 1. İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nin bu kararını "usul ve esas yönünden" bozmuş ve Tutuklu sanıkların hemen salıverilmesini ve davanın 2. Sıkıyönetim Mahkemesinde görülmesini kararlaştırmıştır.

Bu karar, 26 Ekim 1945 günü, yıldırım telgrafi ile İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına bildirilerek tutukluların hemen salıverilmesi sağlanmıştır. Böylece, kimi Türkçüler için 1 yıl beş buçuk ay süren hapis ve zindan hayatı sona ermiştir. Zeki Velidi Togan, Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Cihat Savaş

Fer, Nurullah Barıman, Fethi Tevetoğlu, Nejdet Sançar, Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal 26 Ekim 1945'e kadar tutuklu kalmıştır. Askerî Yargıtay'ın 87 sayfalık kararında, sanıkların durumu ve kendilerine yöneltilen suçlamalar ayrı ayrı şahıslara göre değerlendirilerek, her biri için ayrı aklama kararı verilmiştir.

Bu olay Türkçülerin mağduriyeti ile sonuçlanmış ancak bu mağduriyet ardından Türkçüler daha da güçlenmiş ve Türkçüler Gün" adıyla bilinen, manası, prensipleri ve amacı belirli bir ülkü hâline gelen kutlu bir gün kazandırmıştır. 3 Mayıs'ın ilk yıl dönümü 1945 senesinde o sıralarda Tophane'deki Askeri Cezaevinde tutuklu bulunan bir avuç Türkçü tarafından örtüsüz bir masa etrafında yapılan bir toplantı ile anılmış, daha sonraki yıllarda ise çeşitli törenlerle kutlanmıştır. 3 Mayıs'ın mağdurlarından Alparslan Türkeş bu tarihin "Türkçüler Günü" adıyla kutlanmasına vesile olmuş ve bu geleneği hayatı boyunca devam da devam ettirmiştir. 3 Mayıs Hüseyin Nihal Atsız'a göre "Türkçülüğün gafletten ayrılışı can düşmanlarını tanıdığı dost sandığı hainleri ayırdığı" gündür.

KAYNAKLAR

- "**Son Tahkikat Kararı**", Ayın Tarihi, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Sayı: 130, 1-30 Eylül 1944.
- Ceylan Tokluoğlu, **Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe**, s.105, (<http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/004-Ceylan-Tokoglu.pdf>.)
- Charles Warren Hostler, **Turkism and the Soviets**, George Allen & Union Ltd., London 1957.
- François Georgeon, "**Yusuf Akçura**", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, Derleyen Tanıl Bora, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986.
- Hakan Kırımlı, "**İsmail Bey Gaspralı, Türklük ve İslam**", **Doğu Batı**, Yıl 8, Sayı 31, Şubat-Mart-Nisan 2005.
- Halil İnalcık, "Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür", **Doğu Batı**, Cilt 3, Sayı 12, Ağustos-Eylül-Ekim 2000.
- Jacob M. Landau, **Exploring Ottoman and Turkish History**, Hurst & Company, London 2004.
- Lewis V.Thomas, "**Nationalism in Turkey**", **Nationalism in the Middle East**, Sixth Annual Conference on Middle East, The Middle East Institute, Washington D.C. March 21-22 1952.
- Mehmet Koçer "**Osmanlı Devleti'nde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması**", **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 3**, Fırat Üniv., Yay., Elazığ, 2003.
- Nihal Atsız, "**Kurtarılmamış Türkler**", **Atsız Mecmua**, Yıl:217 (25 Eylül 1932).
- Nizam Önen, **Turancı Hareketler: Macaristan ve Türkiye**, Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- Serge A. Zenkovsky, **Pan-Turkism and Islam in Russia**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1960.
- T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul 1 NO.lu Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığı Esas: Karar:** (Hüküm Gerekçesi).
- Yavuz Bülent Bakiler, **1944-1945 Irkçılık- Turancılık Davası Sorular Savunmalar**, Türk Edebiyat Vakfı Yay.,1.Baskı, İstanbul, 2010.

TÜRK DÜNYASINA TURNA GİBİ KANAT ÇIRPAN ERCİYES!

Gülşen BİLGEHAN

Kayseri'deyiz, Erciyes radyosundan esintiler dinliyoruz. Müziği sesi, ruhumuzun derinine Erciyes'in tepesinden serinlikler sunuyor. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bu dağlar sadece adlarıyla memleketin bir köşesinde bir nevi 'semâvât' rüyası kurmuş gibidirler." demektedir. Bence de öyle. Erciyes'in üzerimizde semavî bir etkisi var, müziğin de... Erciyes'in doruğunda yıldızlarla sarmaş dolaş yaşayabilir, şaman ruhumuzla evreni seyreleyebilir ve ruhunuz edebî bir coşkunlukla kalemle sarılabilir. Erciyes'in eteğinde, Erciyes radyosunun etkisiyle Erciyes dergisinin sayfalarında edebî bir yolculuğa çıkarabilir. Anadolu'nun güzelliklerini ruhumuzda hissedebilir, Yemyeşil ağaçların arasından tabiatın kokusuyla mest olabilir ve kendinizden geçersiniz. Kendimizi öylesine mutlu hisseder-siniz ki gözünüzünn görebildiği her şey size güzel görünmeye başlar.

Hele, tam böyle düşünmeye başlamışken radyodan duyduğunuz "*Çırpınırdı Karadeniz/Bakıp Türk'ün bayrağına / Ah, ölmeden bir görseydim!/Düşebilsem toprağına.*" Türküsünün müziği ile Anadolu'dan bütün Türk dünyasının hayaliyle coşarsınız. Radyo müzik yayınına bir duyuru için kesiyor: "Değerli dinleyiciler, bugün size Erciyes dergisinde yayınlanan ve Erciyes dergisine ithaf edilen bir yazıyı okumak istiyorum!" diyerek arka fonda "Bir of Çeksem" Türküsünün müziği duyulurken, sunucu, bir şiir havasında Erciyes yapraklarından esintiler devam ediyor konuşmasına:

"Yazının turnasıdır, Erciyes!

Kayseri'nin Kültür abidesidir, Erciyes!

Sanata, edebiyata adanmışlıktır, Erciyes ,!

İlme bilime kendini vakfediştir, Erciyes!

Kayseri'nin hafızası, akıl defteridir, Erciyes!

Geçmişten geleceğe kültür köprüsüdür, Erciyes!

Folklorun mizanı, araştırmamanın ocağıdır, Erciyes!

Bilgelerin sesi, fikir ve düşünce kalemidir, Erciyes!

Tasavvufa Yesevi'ce tasavvufi bir kapı açmaktadır, Erciyes!

Anadolu'nun dergisi, ruhu, irfan ocağıdır, Erciyes!

Bozkır Anadolu'nun en eski dergisidir, Erciyes!

Anadolu'nun neşeli sesi, sedasıdır, Erciyes!

Kültürün yaşayan kaynağıdır, Erciyes!

İlmin-bilimin de gözesidir, Erciyes!

Âlim'in can damarıdır, Erciyes!

Radyonun sunucusu: "Evet, sayın dinleyicilerim! Bir Kayseri türküsüyle yayınıma devam ediyoruz. Şimdi, Erciyes dergisine abone dinleyicilerime sesleniyorum! Haydi derginizin sayfalarını açın! Sizlere bu arada telefon numaramı çeviriyorum. Lütfen, Erciyes dergisiyle ilgili düşüncelerini paylaşmak isteyen varsa bize bağlansın!. Telefon numaram: ..."

İçim içime sığmıyor. Doğru kütüphane yöneliyorum. Erciyes'in en eski cildini çekiyor, elime alıyor ve ilk sayfayı açıyorum. Baskı 1910 yılına ait. Erciyes'in ilk nüshası. Nüshada: "sahib-i imtiyaz ve müdürü Kayseri maarif encümeni namına Yunus Bekir" yazıyor. Bakıyorum, aslında bu bir gazete. Kayseri'nin ilk gazetesi... Erciyes gazetesi, Mutasarrıf Muammer Beyin teşviki ile Yunus Bekir'in emeği ile çıkmış. Böylece hem Kayseri hem de dünya basın tarihine geçmiş. 1950-1970 yılları arası Erciyes'in ikinci dönemine şahitlik ediyor. İkinci dönem Kazım Yedekçioğlu'na ait, bu dönemde gazete dergiye dönüşmüş. 83 sayı çıkmış. Kazım Yedekçioğlu yaklaşık yirmi yıl derginin başında bulunmuş. 1978-1980 arası ise Âlim Gerçel imzasını taşıyor. 1980-2013 Nevzat Türkten'e devretmiş. 2014 ve devamında dergi tekrar Âlim Gerçel'in sorumluluğuna geçmiş. Halen Âlim Gerçel derginin hem sahibi, hem de sorumlu yazı işleri müdürü.

Radyo Erciyes dergisi konulu yayınına kaldığı yerden devam ediyor. Sunucu: "Sevgili dinleyenler, bizi arayan yok mu? Haydi, çekinmeyelim, sadece şiir tonunda Erciyes dergisi sizin için ne ifade ediyor, anlatmanızı istiyorum." Elim telefonun ahizesini, kaldırıyor, yayınlanan numarayı çeviriyorum. Sunucu, telefonu açıyor, "Sayın dileyenler, ilk seyircimize bağlandık." Sunucu bana hitaben, "Cesaretini için sizi öncelikle tebrik ederim. Lütfen, Erciyes dergisi sizin için ne ifade ediyor?", sesim biraz heyecandan titriyor, ama sonra dilim çözümlüyor, ben:

Erciyes, bir ömür süren yol arkadaşlığıdır! Erciyes, elden ele nakleden ama değişmeyen bir eldir! Erciyes, Arkadaşlık, dostluk, kardeşlik ve ülkü bağı ile bağlanmaktadır! Erciyes, hizmet için inançla durmadan inadına aşkla çalışmaktadır! Erciyes, koca bir ömrü, hayra, hasenata harcamaktadır! Erciyes, Türkten Türkten diye nurlanmaktadır! Erciyes, şiirlerin, makalelerin, gönüllerin pınarıdır! Erciyes, sevgilerin, aşkların, hikâyelerin yanardağıdır! Erciyes, Koca bir ömrü harcayıp hakka yürümektedir! Erciyes, milli tefekkürümüz, sesimiz, sözümüzdür! Erciyes, sohbetimiz, gayemiz, ufukumuzdur! Erciyes, elden ele

devredilen bir tarihtir! **Erciyes**, hakikati aramak, ona yönelmek, hakikate teveccüh etmektir! **Erciyes**, kalbi şiirlerle kanatlandırmaktır! **Erciyes**, okurken çarpıtılmış aklımızı saflaştır-maktır!

Sunucu teşekkür ederek, müzik yayına geçmesi gerektiğini söylüyor. Ahmet Gazi Ayhan'dan "Bir Of Çeksem Karşı Ki Dağlar Yıkılır" türküsüyle cınlıyor: "Bir of çeksem karşıki dağlar yıkılır, / Bugün posta günü canım sıkılır, (Sıkılır, aman aman!) / Ellerin mektubu gelmiş okunur / Benim yüreğime hançer sokulur. (Sokulur, aman aman!) / Şu karşıki dağda bir top kar idim / Yağmur yağdı ılgıt ılgıt eridim (Eridim, aman aman!) / Evvel yârin sevdiği de ben idim / Şimdi uzaklardan bakan el oldum (El oldum, aman aman!)"

Ben Erciyes dergisinin sanki ruhuyum. Zihnim Erciyes benim için ne sorgulamaya ve sorgularken ürettiği cevaplarla meşgul. Ne güzeldi? Radyodan düşüncelerimi, duygularımı Kayseri ile paylaşmak! Radyodan paylaşamıyorsam ben de yazarım. Bilgisayarın başına geçiyorum. Parmaklarım düşüncelerimin hızına ulaşmak için klavyede coşuyorum:

Algılarımız sadece güzel olanı mı ayırt ediyor, yoksa çirkinlik kaçıp gözümüzün göremeyeceği bir yerlere mi gizlendi? Kendimi huzurla kaybediyorum. Hayır, hayır bu huzur daha da derin:

"İlmin, bilimin beşiği olmaktadır, **Erciyes!** Tarih, kültürün, edebiyatın dinin, okuludur, **Erciyes!** Kültürünün, sanatının, musikisinin, halk biliminin hizmetkârı olmaktadır, **Erciyes!** Yaşayan Türkçenin güzel bir sesi, vezni, kaşiyesidir, **Erciyes!**

Kayseri'den Anadolu'ya aşk odunu, gönül ocağı, seyri mekânı olmaktadır, **Erciyes!** Acılara derman, nefrete sevgi, yaralara merhem olmaktadır, **Erciyes!** Doğu ve Batıya, cihana, Türk dünyasına köprü olmaktadır, **Erciyes!**

Derginin sayfalarını çeviriyorum. Ayaklarım bedenimi taşıyamıyor, dizlerimin üstüne çöküyorum. Dizlerimin üzerinde secde pozisyonunda mim harfi gibiyim. Beynim ve kalbim yıllardır birbiriyle mücadele etmenin yorgunluğundan nasıl da huzuru arıyor! Başım yorgunluktan kavgalı olduğu dostunun üzerine kalbe doğru huzurla eğiliyor. Kalbim sükûnet yüklü bir ritimle, beynimle aynı seviyeye gelerek nefsi-i mutmainde olmanın zevkini tattırıyor. Nefes alışlarım en doğal ritiminde, bir ney gibi "Hu" çekerek kul olduğumun idrakiyle Allah'ın huzurunda ona yakın olma aşkıyla çırpınıyor. Tertemiz, sükûnet dolu havayı ta içime çekiyorum Nefesimin solurken çıkardığı "hu" sedasını duyuyorum. Bu ritimle salınıyor, Allah'ımla bir olmanın huşusuyla mutluluktan mutluluklara ka-

nat açıyorum. Kam, Baksı, Şaman Ozan ruhum bedenimi sanki terk ediyor, zihnim ve kalbim, Erciyes dergisiyle meşgul.

Radyo yine yapacağını yapıyor, radyodan "Hüma Kuşu" ritmin doruğunda yükseklerden seslenerek bizi kendimize döndürürken Erciyes Dergisi'nin sayfalarından da bizi ister istemez alı koyuyor: (Yavru yavru!) Huma kuşu yükseklerden seslenir.(Oğul!) Yar koyunda bir çift suna beslenir beslenir. / (Yavru yavru!) Sen ağlama kirpiklerin (kömür gözler) ıslanır. / (Ah!) Ben ağlım ki belki gönül uslanır uslanır. / (Ah!) Ben ağlım ki gülüm. / Eğlen eğlen eğlen eğlen belki gönül uslanır./ Deli gönül uslanır. (Yavru yavru!) /Sen bağ ol ki ben bahçanda gül olim (Ah!) / Layık mıdır yanım yanım kül olim kül olim / (Yavru yavru!) / Sen efendim ben kapıda kul olim (Ah!) Koy desinler bu da bunun kuludur kuludur (Ah!) / Koy desinler gülüm. / Eğlen eğlen eğlen eğlen bu da bunun kuludur.

Türkü bitiyor kendimden geçmiş haldeyim ve kaldığım yerden devam ediyorum:

"**Erciyes**, kamca, baksıca, şamanca ve ozanca kendi varlığından sıyrılıp âlemi Hakk'ta seyredilebilir! **Erciyes**, kendi benliğinde yaratılıştan var olan güzellikleri özgürce temaşa etmektir! **Erciyes**, Erciyes'te yazı yazarak ruhumuzu tahrip eden duygulardan kurtulma terapisi! **Erciyes**, korkularımızdan, umutsuzluklarımızdan sıyrılmaktır! **Erciyes**, söz konusu vatanı geriye tefferruatı diyebilme bilincinin ta kendisidir! **Erciyes**, titreyip kendine dönmektir! **Erciyes**, Türk olmanın gurunu hissetmektir! **Erciyes** İslam'ın ahlak faziletiyle bizi mükemmel ve güzel şekilde yaratan yüce yaratıcımıza en derin şükranlarımızı arz etmektir! **Erciyes**, açık sözlü ama bilge kişilikle yazabilmektir! **Erciyes**, Türk dünyasına gönül köprüsü olmaktadır! **Erciyes**, Kayseri'den Anadolu'ya Hüma Kuşu olup kanat çırpılmaktır! **Erciyes**, kendini bilmenin, ölmeyen ölmek olduğunu anlamaktır! **Erciyes**, Rabbime kul olmak, onun büyüklüğü ile küçülmek, yok olmak arzusuyla tutuşmaktır! **Erciyes**, kazandığımız maddi zenginliklerin değil kalp zenginliğinin, başkasının derdiyle de hembal olmanın, diğergâmlığın önemli olduğunu idrak etmektir! **Erciyes**, başkalarının hayatlarına sevgiyle dokunabilmek, gerektiğinde acıları paylaşabilmek, tırnakları acıyan insanların ıstırabını kalbinin en derininde hissedebilmek ve onlara karşılıksız gereken hizmeti yapabileceği bilinciyle hayata bakabilmektir!"

Sunucu: "Sevgili Kayseriler, değerli dinleyenler, uzun zamandır konuk etmek istediğim bir akademisyen olmasının yanında benim daha çok önemseydiğim ozan kimliği ile Ozantürk ile evlerinize, işyerlerinize konuk olmak istiyoruz. Ne dersiniz, haydi, bizim için de bir acı kahve kaynatın!" "Olsa da şive, lehçe... / Türklerin dili Türkçe /Türk olan yaşar Türkçe Dillerde şiir şiir/ Lisan bir... // Bağımsız yedi devlet Aynı ruh, aynı millet

*Hür olsun ilelebet Olsa da yedi nehir / Umman bir...
// Gök çadır, güneş bayrak / Türk'e bir yakın, Irak / Kut
vermiş Yaratan / Türk milleti cihangir / Turan bir // Ozan-
türk birlik gerek / Hedefimiz müşterek / Hak Bir düşünce,
bir yürek / Özü, sözü bir şair / Ozan bir...*

Şiir dili, aklımıza ve mantığımıza hitap etmekle kalmıyor, mananın esrarlı güzelliği ile kalbimize, oradan asıl bedenimize, ruhumuza dokunuyor. Ozantürk şiirinde mana prozodisi ile ruhumuza oradan aklımıza dokunmak istiyor. Şiirinde manayı estetik unsurlar kullanarak *çimizde acı ve tatlı pek çok çağrışımlar uyandırıyor*, ilham veriyor ve bizi hayâl âlemine sürükleyiyor. *İçine acı karışsa* bile âlemi bize buruk, ama bir tat, lezzetle sunuyor. Zihnim bu ürperişlerle yeniden Erciyes dergisinin sorguluyor: "Erciyes demek ne demek? Erciyes dergisi sizin için ne ifade ediyor? Sorusunun cevabını aramaya devam ediyorum. Bunun bir tek cevabı olmadığını anlıyor, aklımıza gelen cevapları beyin fırtınası tadında zihnimde sıralıyorum:

Erciyes, "dilde, fikirde, işte birlik" fikrinin tüten ocağıdır! **Erciyes**, **şimdiki zamana geçmişin gerisinden** dehaca bakıp geleceği planlamaktır! **Erciyes**, dehanın bakışı açısına sahip Bayram Durbilmez (Ozantürk) gibi şairlerle bilgeliklere kapı aralamaktır! Ozantürk'ün ifade ettiği gibi: "*O'dur uludan ulu / O'dur merhamet dolu / Can, canan O'nun kulu / O'dur her şeye kâdir / Rahman bir // Aynı din, aynı kible / Bölünme bile bile / Ayrılık azap, çile... / Gel bu yola sen de gir / Kur'an bir... // Söndür fitne alevi / Yanmasın gönül evi / Birdir Sünnî, Alevî / Ayrı-gayrılık nedir? İman bir...*

"*Türk milletini oluşturan çeşitli boylar ve akraba toplulukları etnik kökenlere ayırarak birbirine düşürme ve her bir etnik kökeni farklı bir millet gibi gösterme çabalarını boşa çıkartma bilincine sahip olmaktadır, Erciyes!* Çeşitli boylardan, aşiretlerden ve akraba topluluklardan gelseler de Türk kültürünü benimseyen herkesin Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan Türk'ün bağımsız yedi Türk devleti olduğunu ve Türk temeline dayandığını yılmadan anlatmaktadır, **Erciyes!** *Yedi devleti oluşturan üst kurumun tek bir millet olduğunu tüm cihana haykırmaktır, Erciyes!* Farklı ağızları, şiveleri ve lehçeleri olsa da Türk milletinin dilinin Türkçe olduğunu ve ortak bir yazı dilinin kurulması gerektiğini Türk dünyasına anlatmaktadır, **Erciyes!** *Dünya Türklüğünün "dilde, fikirde, işte birlik" anlayışına uygun hareket ettiği takdirde bir üst kurum oluşturulabileceğine inançla bağlanmaktadır, Erciyes!"*

Ozantürk Şairce düşüncelerini terennüm ediyor, ben de ondan aldığım ilhamla Erciyes'i sorguluyorum: "*Kardeşiz biz!" der / Nebî Beş vakit aşk sahibi / Müminler tespih gibi / Kalpte Rab, Ezan bir... / dilde tekbir // Bir olur akıl, izan... / Bir olur bilge insan / Birliktir derde derman / Birlik en büyük iksir / İrfan bir...*"

Şairin insanı şiir dili ile etkilerken insanın millî ve fitratî özelliğini değiştirmeden insanı eğitmeyi, ona hedef ilkeler belirlemeyi amaçladığını anlıyoruz. Şair bu inancıyla bizi etkiliyor. Türk kimliği ile yaşamı anlamlandırmamıza yardım ederek milli varlığın kaynaklarıyla, değerleriyle bize hedef ilkeler, ülküler belirliyor.

Lisan bir, Umman bir, Turan bir, Ozan bir, Rahman'ın bir, Kur'an bir, İman bir, Ezan bir, İrfan bir, dedirtebilmektir, **Erciyes!** Birlik, dirlik ve esenlik köprüleri arasında inanç birliğini öne çıkarmak Ozantürk'ün belirttiği gibi Rahman bir, Kur'an bir, iman bir, ezan bir olduğunu idrak ettirmektir, **Erciyes!** Sevgi, saygı, hoşgörü köprüleri yıkılırsa, kavga, gürültü, kargaşa, kan, gözyaşı, ölümün dört bir yanımızı saracağını, gönüllere yazmaktır, **Erciyes!** Fitneyle mezhep kıskırtıcılığı yaparak birliğimiz bozmanın, diğer köprülerin yıkılmasını daha da kolaylaştıracağını durmadan ifade etmektedir, **Erciyes!** Birlik, dirlik ve esenlik köprüleri yıkılırsa ortada ne devletin ne de milletin kalmayacağını haykırmaktır, **Erciyes!**

Radyo'nun konuğu ruhumu coşturdukça düşüncelerim bir girdaba kapılmış gibi oradan oraya sığıyor: "Umay" gibi ruhum Turna katarında seyre çıkarıyor, Türk ellerini dolaşiyor.: "*Uçun süzülerek bizim ellere / Sevgi diyarına varın turnalar / Yükleyin vuslatı esen yellere / Dostları sımsıkı sarın turnalar.*"

Türkiye Türklüğüne ve Türk dünyasına yol göstermek görevinin turnası katarıdır, **Erciyes!**

Türk erkeklerinin sevgilisinin boyu suna, dili dudu, yürürken sekişi keklilik olduğunu, Türk kızlarının yavuklularının kurt belli, şahin bakışlı, aslan gibi; koç gibi yiğitler olduğunu betimleyen sesidir, **Erciyes!**

"*Bakü'den Taşkent'e aşın ummanı / Görün esrarengiz Özbekistan'ı / Semerkant, Buhara... Gezin dört yanı, / Nevâyi bağına girin turnalar*"

Türklük ülküsünü ve dilde Türkçülüğü şuurlu bir biçimde Nevâyi'ce algılamaktır, Erciyes! Bunun da Türkiye Türkçesi olabileceğini işaret etmektedir, Erciyes! Nevâyi'nin yabancı bir dilin edebiyat dili olarak kabul edildiği bir dönemde milli duygu ve şuurla Türk dilinin bağımsızlığını savunduğunu ve çok değerli eserleriyle yeni bir edebî dil kurduğunu ısrarla hatırlatmaktadır, Erciyes! "*Siracü'l-Müslimin*" Türk Müslümanlığını,

“Lisanu’t_Tayr” Türk tasavvufunu, “Mabbûbu’l-Kulûb” Türk toplumu tanımayı, ahlaki değerlerini, “Nesâyimül-Mahabbe” Türk erenlerini, şeyhlerini, “Muhakemetül-Lugateyn” Türk dilinin üstünlüğünü, “Sab’a-yı Seyyare” halka inmenin önemini, “Mecâlisü’n-Nefâis” Türk şairlerini, “Sedd-i İskenderi” Türkün kahramanlık duygusunu ve ruhunu, “Mizânül-Evzân” Türk nazım ve musiki şekillerini bize tanıttığını, öğretmektir, Erciyes!

“Başkent’le Türkistan bir ruh, bir beden /Yesevî birliğe göstermiş özen /Sizinle bir olur gezinirim ben / Gönül birliğini kurun turnalar”

Hoca Ahmed Yesevî’nin dergahı Türkistan Yesi’de mutasavvıf, veli, önder bir kişi, Hazret-i Pir-i Türkistan unvanı ile Türk dünyasının manevi mimarlarından biri olduğunu, gönül birliğimizin kurulmasında ortak bir değerimiz ve Alp Erenlerin ve Gazi Dervişlerin Türkleşme sürecinin asıl mimarı olduğunu ilan etmektir, **Erciyes!**

“Korkut küylerinde tılsım Sır derya / Almatı hayâl kent, Astana rüya / Kazak ellerine hep hayran dünya / Kırmızdan bir yudum verin turnalar”

Dede Korkut’un veli, keramet ehli, keramet sahibi biri ve Oğuzların danışmanı olduğunu, telmih edip onu her Türk kavminin kendine ait gördüğü, kam, ozan ve peygamberimize sahabe olmuş bir şahsiyet olduğunu ve “Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan” adlı eserinde milletimizi millet yapan sırları tüm Türk dünyasına aktardığını unutturmamaktır, Erciyes!

“İnce belli kırk kız sanki kırk melek / Kırgız ellerinde küheylan yürek / Üç gece Bişkek’te eğlenmek gerek / Manas’la siz de at sürün turnalar” // “Isık Gölde sanki bir şiir hayat / Oşa da uğrayın olursa fırsat /Kollarını açmış bekler Aşgabat / Gönül sofrasını serin turnalar”

Karla kaplı dağlarla çevrili olmasına rağmen donmayan; bundan dolayı, “ısı veya sıcak, ılık göl” anlamına geldiğini, Kırgız romancısı Cengiz Aytmatov’un Yıldırım Sesli Manasçı adlı hikâyesinde, “Bir zamanlar Isık Göl adlı bir kız varmış. Bu kız, çok güzel olduğu kadar çok da akıllıymış diye başlayarak bu hadiseyi anlattığını inadına anlatmaktadır, Erciyes!

“Türkçe türküler der gönül lisanı / Beşparmak dağında okur ezanı / Yiğit Mücahidin eşsiz destanı / Yavru vatanı da görün turnalar”

Türk yurtları gibi yavru vatan Kıbrıs’ın, Beşparmak dağlarında ezan okuyan yiğit Mücahidin eşsiz destanı Anadolu Türklüğüne unutturmamaktır, Erciyes!

“Yükselir Türklüğün ulu çınarı / Türkiye kalplerde sevgi pınarı... / Ozantürkün yurdu Türkmen diyarı /Bozok Yaylasına erin turnalar”

Bozokların Türk mitolojisinde semavi kavimleri ifade ettiğini Oğuz Han’ın ikinci (gökten inen) eşinden olan üç oğlu ve onlardan türeyen boylar olduğunu. Oğuz’un 24 boydan oluştuğunu, Ozantürkçe söylemektir, Erciyes.

Radyoda: “Değerli Kayserililer, “Erciyes” dergisinin 40 yaşına bastığını biliyor musunuz? Evet, Erciyes Dergisi 40. yaşına girmiş...” Kırk sayısı bana önce peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’i sonra da kırk yiğidiyle Kürşat atamı hatırlatıyor. Ben tasavvufi bir ritimle salınıyor, içimden şöyle haykırıyorum:

“40 yaşın olgunluğuyla Muhammedî bir inançla Yesevî dergâhında sema etmektir, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda 40 yiğit olduk mu Kürşat atamın ruhuyla bir olup dünyayı titreteceğimize inanmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğuyla dosta selam, meclise kelam olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Gönle metanet, tende letafet, susana dil olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Yıkılan umutlara umut olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Dost gözünün aynası, sözün halveti olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Gönülden gönülle su olup akmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Anadolu’nun, Türk dünyasının ve Türk Kültürü’nün sesi, sedası, ritmi söz imbiği olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda Yedi devlet bir millete turna katarı olmaktır, **Erciyes!** 40 yaşın olgunluğunda: Kam, ozan, baksı, bakışı, beki (Tunguzca, Şaman) gerektiğinde dokuz kat gök katlarını aşarak Kök-Tengri’nin rahmetini, bereketini yeryüzüne getirmektir. Erciyes! 40 yaşın olgunluğunda: Yedi kat yerin altına inerek şeytanın hile ve desiselerinin yeryüzüne çıkmasını engelledebilmektir, **Erciyes!**”

SEBESİZ DUYGULAR

Hasret kalan sokaklarda
İsyan çıkaran yürekler
Kirlili bulutların altına gizlenen
Sarhoş olmuş sevdalar

Umudu yok olmuş bahçelerde
Acelesi varmış gibi patlayan çiçekler
Ayakucunda yürüyormuşçasına sessiz
Uyandırılmaya kıyılmayan duygular

Nefretin körelttiği kül rengi gözlerde
Gerçekmiş gibi yaşanan rüyalar
Yüzleri hiçbir zaman seçilmeyen
Sebepsiz yaratılmamış insanlar.

Prof. Dr. Cebail ÇİFTLİKLI

"Mektup yazdım Hasan'a
Ha Hasan'a, ha sana!"

ABDURRAHİM KARAKOÇ

Abdullah SATOĞLU

Başlıkta okuduğunuz, "Mektup yazdım Hasana / Ha Hasan'a, ha sana!" ibaresi, zamanımızın halk şiiri ve hiciv sanatının mümtaz temsilcisi Abdurrahim Karakoç'un şiir kitaplarından birinin adıdır...

*Göz değdi köyümün güzellerine
ELİF yâd ellere göçtü be Hasan.
SEVGİ size ömür, dört kulaç önce
Ecel çorbasını içti be Hasan.*

*ASALET, babasız çocuk doğurdu
Nazlı HÜRRİYET'i haydutlar vurdu.
Virâneye döndü TÜRKHAN'ın yurdu
Köyün tadı-tuzu kaçtı be Hasan.*

*ADALET felç oldu yürür değnekle
NEŞE ne halt etsin soğan-ekmekle.
GÖNÜL delirdi de yol beklemekle
İsyan bayrağını açtı be Hasan.*

Karakoç'un kendi ifadesiyle, Hasan; "...İslâm inancıyla mayalanmış, Türklük asaletiyle yoğrulmuş, ilim ocağında pişmiş bir gariban yiğidi temsil eder. Benim Hasan'im asker olarak doğar, asker yaşar, askerce ölür. Mektuplarımı bu asker Hasan'dan başka kime yazabilirdim?"

Hasan'ın asker olmasının sebebi açıktır; Talebe de olsa, memur da olsa, işçi de olsa, muhakkak askerliğini yapacaktır. Nasıl olsa Hasan asker olacak. Dolayısıyla Hasan'ı bir, bir sınıfın, bir gurubun adamı değil, top yekûn Türk milletinin sembol bir adamı olarak tanıyacağız.

Onun, 1964'te 10.000 adet basılan "Hasan'a Mektuplar" kitabı, 1960'lı yıllarda epeyce popülerdi ve

*Hür dünyanın göbeğine
Hak yol İslâm yazacağız.
Kuşların göz bebeğine
Hak yol İslâm yazacağız.
Yola, ağaca, pınara
Esen yele, yağın kara
Yağmur yüklü bulutlara*

*Hak yol İslâm yazacağız.
Koç burcuna yay burcuna
Bebeklerin avucuna
Minarelerin ucuna*

Hak yol İslâm yazacağız.

tarzındaki şiirinin bazı mısraları, kendisiyle tanıştığımız o dönemde, "Masonların locasına / Millî Nizam yazacağız!" şeklinde değiştirilerek, salon ve meydanlarda İslâmî kesimin marşı olarak okunurdu.

-2-

Tefessüh etmiş, ahlâk ve geleneklerinden uzaklaşmış bir cemiyetin çeşitli sapıklık ve acayıplıklarini, çok ağır fakat son derece zarif espri ve teşbihlerle bezeyerek, ustaca hicvetmiştir;

*Yalan dolan ile devran sürmeyi
Biz ne bilek beyim büyükler bilir.
Milletin başına çorap örmeyi
Biz ne bilek beyim büyükler bilir.*

*Rüşvet vermek, rüşvet almak nasıl şey
Hazineden para çalmak nasıl şey
Terlemeden zengin olmak nasıl şey
Biz ne bilek beyim büyükler bilir.*

*Viski, votka çekip keyif çatmayı
Dansöz kucağında stres atmayı
Milleti bölmeyi, vatan satmayı
Biz ne bilek beyim büyükler bilir.*

A. Karakoç, 1932 yılında Kahramanmaraş'ın, Elbistan ilçesine bağlı Cela (Ekinözü) köyünde doğdu. Şair Bahaeddin Karakoç'un kardeşidir. İlkokulu bitirdikten sonra, öğrenimine devam edemedi. Belediye'de muhasebecilik yaptı ve 1981 yılında emekli oldu.

Küçük yaşlarından itibaren şiire merak sardı. İlk şiirleri Elbistan'da çıkan Engizek gazetesinde yayınlandı. Daha sonra çeşitli gazete ve dergilerde şiirleri yer aldı. Gündüz gazetesinde başladığı günlük yazılarını daha sonra Akit gazetesinde sürdürdü.

Halk tarzı şiirin önde gelen şairlerinden biri olarak, gerek aşk ve iman, gerekse hiciv konusunda, terennüm ettiği son derece nefis şiirleriyle, Türk edebiyat tarihindeki mümtaz yerini almıştır. Buna rağmen, sağlığında sanat – edebiyat etkinliklerine ve “yarışma”lara pek itibar etmemiş, katıldığı toplantılarda ise, büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılanmıştır.

Kitaplıklarımıza ve hâfızalarımıza; Hasan’a Mektuplar – Hatay Bülteni – El Kulakta – Vur Emri – Kan Yazısı – Suları İslatamadım – Dosta Doğru- Beşinci Mevsim – Düşünce Yazıları – Gök Çekimi ve Akıl Karaya Vurdu gibi, bir birinden değerli eserler kazandıran Abdurrahim Karakoç, 7 Haziran 2012 günü Ankara’da vefat etmiş ve Bağlum’da, Abdülhakim Arvasî Hz.nin yakınındaki kabrinde toprağa verilmiştir.

Merhum Osman Yüksel Serdengeçti, 1969’daki bir yazısında, Karakoç’u; “...*Esmer, zayıf, yay gibi, hassas, mütemadiyen sigara içen, göğsü imanlı, başı dumanlı bir genç*” diye tarif ediyordu. Ve onun;

*Yedi baş horanta yıkık hânede
Tüm kazancım bini bulmaz senede.
Yüz pangunut helâl olsun gene de
Ben nereyim, beş yüz nere tohdur beğ!
Büyük oğlan esker, öteki çırak
Han için param yok, oteli bırak.
Mevsim kış, yollar sarp, köy hayli ırak
Bir deyil, beş deyil yara tohdur beğ.*

şiirini kendi ağzından dinlerken; ”*Gâh ağladık, gâh güldük... Yalan değil, Tohdur Beğ beni ağlattı*” diyordu.

Öteden beri bizde, İddianame hazırlanacak, keşif yapılacak, şahit dinlenecek gibi bahanelerle, yıllar yılı uzayan duruşmalar yüzünden, “*Bugün git, yarın gel!*” sözünün en çok geçerli olduğu mahkemelerle ilgili hazin durumu, ne güzel anlatır;

-3-

*Gene tehir etme, üç ay öteye
Bu dâva dedemden kaldı hâkim beğ.
Otuz yıl da babam düştü ardına
Siz sağ olun o da öldü hâkim beğ.
Yaşım yetmiş iki, usandım; gel-git
Bini geçti burda yediğim zılgıt.*

*Eğer diyeceksen “Bana ne! Öl git!”
Oğlumun bir oğlu oldu hâkim beğ!*

“Vasiyet” şiirinde de yine mahkemelere şöyle dokunuyordu;

*Ölürsen de hak yedirme, hak yeme
Aka kara, karaya da ak deme.
Adaletten ayrılırsa mahkeme
Bir hâkime, bir de kanuna tükür!*

Kendi ifadesiyle bir ara, *Allah rızası için politikaya atılan ve yine Allah rızası için ayrılan* şairimiz, siyâsî ve dâva şiirlerinden dolayı, 30’dan fazla mahkemeye verilmiş ve hepsinden de beraat etmişti.

Şiirlerinden bir kısmı, değişik sanatkârlar tarafından bestelenmiş ve musiki repertuarında yerini bulmuştur. Bunların en yaygınlarından biri olan ve Musa Eroğlu tarafından bestelenen “Mihriban”ı bir kere daha okuyarak, rûhunu şâd edelim;

*Sarı saçlarına deli gönlümü
Bağlamışlar, çözülmüyor Mihriban.
Ayrılıktan zor belleme ölümünü
Görmeyince sezilmiyor Mihriban.
Yâr, deyince kalem elden düşüyor
Gözlerim görmüyor, aklım şaşıyor.
Lâmbamda titreyen alev üşüyor
Aşk kâğıda yazılmıyor Mihriban.
Tabiplerde ilâç yoktur yarama
Aşk deyince ötesini arama
Her nesnenin bir bitimi var ama
Aşka hudut çizilmiyor Mihriban.*

*Boşa bağlanmamış bülbül, gülüne
Kar koysan köz olur aşkın külüne.
Şaştım kara bahtın tahammülüne
Taşa çalsam ezilmiyor Mihriban.
Tariife sığmıyor aşkın anlamı
Ancak çeken bilir bu derdi gamı.
Bir kördüğüm baştan sona tamamı
Çözemedim çözülmüyor Mihriban.*

Karakoç’un vefatı üzerine, ünlü şairimiz Cemal Sâfi de, espri yüklü şu dördlüğü terennüm etmiştir;

*Nasıl ağıt yakalım dinlerken Mihribân’ı
Derdimizi dökecek kafıye mi bıraktın.
Hece veznine âşık yüzlerce garibânı
Teselli etsin diye Sâfi’ye mi bıraktın?¹*

¹ Cemal Safi : 8 Haziran 2012 – Kümbet Altında dergisi 2012

Anadolu insanında, Allah Resulüne olan ‘muhabbet...’ o kadar güçlü ki 81 Vilayetimizin “isim taraması” yaptım!

Şuna sevinerek şahit oldum;
Siirt’ten Sakarya’ya...
Diyarbakır’dan Karaman’a...
Elazığ’dan Edirne’ye...
77 milyon insanın en fazla taşıdığı isim;
“Ehli Beyt İsmi...”

“Fatmalar, Mehmetler, Ayşeler, Mustafalar,
Emineler;

Aliler, Haticeler, Ahmetler, Zeynepler, Hasanlar, Hüseyinler...”

Bugünkü sohbetimizde, “isim vermenin önemi” üzerinde durmak istiyorum!

İsimler, ‘kimliğe’ dönüşüyor!
İsimler, ‘hayatın rengi ve boyası’ oluyor!
İsimlerle sanki asırlar sizlere, ‘tebessüm’ ediyor!

Bizim kültürümüzde, inancımızda, örfümüzde;

“İsim verme...” büyük bir önem taşımaktadır.
Kur’an da ne buyruluyor;

“Allah Âdem’e (gerekli olan) bütün (eşyanın) isimlerini öğretti.” Bakara, 31)

İnsana, ilk öğretici Yüce Yaratıcıdır.
Araf süresinde buyruluyor;

“En güzel isimler Allah’ındır. Bundan dolayı Allah’a onlarla dua edin.”

O isimler, her biri insana; onun tefekkür dünyasına tecelli ediyor...

İfade ettiğimiz gibi, isim ‘kimliktir...’

Hadis, “Şüphesiz ki sizler kıyamet günü isimlerinizle,

Babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. O halde isimlerinizi güzel koyun.”

Allah’ın Resulü buyuruyorlar;

“Çocuklarınızı peygamberlerin adlarıyla adlandırınız.”

İsim tercihinde; Bizim kültürümüzde yer alan/

güzel izler bırakan;

“Salih kişilerin, Sadıkların, Âlimlerin, Ariflerin, Gazilerin, Erenlerin, Alplerin...”

İsimleri öncelikle yer almalıdır...

Elbette ki, ‘güzel’ ve ‘çirkin’ isimlerin tasnifini çok iyi yapmalıyız.

Savaşı ve şiddeti,

Acıları ve elemeleri,

Kötülükleri ve çirkinlikleri çağrıştıran isimler; Kesinlikle verilmemelidir.

Güzel isimlerle çağrılmak;

Yaşadığımız coğrafyayı da,

“O isimlerle bezemek...” ne kadar doğru olur, değil mi?

Ecdadımız isim vermede o kadar itinayla hareket etmişler ki;

O isimlerle, ‘tarihi...’ maziye günümüze taşımışlardır!

İsimlerle, ‘insan ve eşyayı...’ bütünleştirmişlerdir!

İsimler, bir bakıma coğrafyanın da ‘tapusu...’ olmuşlardır!

Allah’ın Resulü buyuruyorlar;

“Biz Uhud’u severiz, Uhud’da bizi...”

Uhud bir dağdır...

Sıradan bir dağ mıdır?

Hayır! Orada, İslam’ın büyük şehitleri/ şahadeti vardır!

Vatan coğrafyasını mübarek kılan nedir?

“Şehitlerimiz ve gazilerimizdir...”

Ve coğrafyayı her biri eser bırakarak, ‘imar ve ihya eden...’

Şanlı geçmişimiz ve ecdadımız;

Ecdat hatıralarımızdır!

O hatıralara baktığımızda, bu millette;

Allah Resulüne olan ‘muhabbeti...’ yaşarız!

Bu millet, kendi askerine; ‘Mehmetçik...’ ismini vermiştir...

Günümüzde de, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verilerine göre;

En çok verilen isimler arasında;

“**Mehmet, Fatma, Mustafa, Ayşe ve Ahmet...**” isimlerinin kullanıldığıdır.

Günümüzde, Mehmet ismini taşıyanların sayısı, “**Bir milyon 416 bin...**”

Fatma ismini taşıyanların sayısı ise, “**Bir milyon 298 bin...**”

Doç. Dr. Ercan Alkaya bir makalesinde şöyle der;

“**Bir milletin yaşayışı, inançları, kültürel değerleri adlarına da yansdığından;**

Ad ve ad verme incelenmeye değer bir konudur.”

Ad bilimcisi Adolf Bach, “**Bir ulusun ad/isim hazinesi, onun geçmişteki**

Ve bugünkü zihinsel-ruhsal durumunun anlatımıdır” der.

Özel adlarla ilgilenen bilim dalına, ‘**onomastik**’ adı veriliyor.

Onomastiğin kişi adlarıyla ilgili dallarından biri ise,

“**antroponim** (kişi adları bilimi)” olarak bilinir.

Oğuz Kağan Destanında, kişiler gösterdikleri ‘**hünerlerine**’ göre ad alırlar.

İster kişi ismi olsun,

İsterse yer ismi (dağ, nehir, ova...) bu milletin hafızasıdır.

Geçmiş, hatıralarıdır!

İsim, insanla ‘**şahsileşir...**’ karaktere dönüşür!

Yaşadığınız şehir, içindeki değerlerle anlam kazanır!

Harput’u, anlatırken nasıl bir ifade kullanırız;

Orada, “**dokuz asırlık tarihi teneffüs ederiz...**”

Harput, “**Âlimler, Arifler, Alpler, Gaziler, Erenler...**” yatağıdır!

Harput’ta, her mescit, her türbe, her çeşme, her eser;

Sizleri tatlı bir hikâyeye götürür...

Onunla halleşir,

Onunla dertleşir,

Onunla tarihi konuşursunuz...

Özetle şunu ifade etmek isterim:

Her isimde, bizim ‘**köklerimiz...**’ olduğunu bileceğiz!

O köklerin, ‘**sürgün vermesi...**’ bahara işarettir.

Oturduğunuz/ ikamet ettiğiniz binanın isminden tutunuzda;

Sokağınızın ismine, Mahallenizin ismine,

Caddenizin ismine,

Bulvarınızın ismine,

Park ve Bahçenizin ismine,

Çok dikkat ederim!

O isimler, bizlere ‘**tefekkür dünyamızı...**’ çağrıştırmalıdır!

Mazi ile Hal arasında, ‘**köprü...**’ olabilmelidir!

Tarihi hafızamızı ve hatıralarımızı,

Geçmişin güzelliklerini,

‘**Sıcak, diri ve canlı...**’ tutmalıdır!

Geçmiş, bütün güzellikleriyle;

Duymak ve ‘**bugünde yaşamak...**’

Resimler, desenler, motifler, şekiller;

Hayalimdesin her bir isminle!

Gezerken bu şehri, bu vatan coğrafyasını, bir baştan öte başa;

Duymak isterim ecdat sesini,

Solumak isterim, o efsunkâr havayı!

Muradımız nedir? Ülkemin, ‘**ışıkları hiç sönmessin...**’

Vatan Coğrafya’mda; **Aydınlık yüzler hiç ek-silmesin!**

ÇİLE SEVİNCİ-1

Çilenin ışığı sönmez

Kaf dağına giden dönmez.

Ötenin ötesinde yol

Kapıda taştan karakol.

Ya çile sevincini al

Almazsan taş kesilip kal.

Bu çileyle sevin de gel

Derviş atına bin de gel.

Önder ÇAĞIRAN

Bir mahz-ı hakikattir ki, “ehl-i salib” böyle vücut bulmuştur. “Batı Medeniyeti”nin vahşî “hakikat-te yüzsüz” tarafında bir değişiklik olmamıştır. Merhûm Cemil Meriç: “Avrupalı bütün karşı iddialarına rağmen Hıristiyandır; saçısıyla, solcusuyla, liberaliyle, sosyal demokratiyle Hıristiyandır ve Hıristiyanlar için tek düşman biziz, yani Osmanlı... Bütün câmilere yüksak, Kur’anları yüksak, yine düşmandır, çünkü Avrupalı’nın gözünde biz muazzam Haçlı ordularını bozgunundan bozguna uğratan esrarengiz kuvvetiz...” derken yanılmamıştır. Merhûm Necmeddin Erbakan’da: “Avrupa Birliği bir Hıristiyan kulübüdür” derken, esasen Türk Milleti’nin bastırılmış duygularına tercüman oluyordu.

Gazi Mustafa Kemal Paşa; “Ehl-i salibin en son savetine maruz kaldık” derken, yanılmış olmalı ki, “en son” değilmiş, zîra **15 Temmuz 2016 tarihli ihanet kalkışması**, ehl-i salibin içimizden devşirdiği bedhahlarla Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ve Büyük Türk Milleti’nin bekâsını sonlandırmak için düzenlenmiş “ehl-i salibin en son” saldırısı oldu... Bitti mi? Elbette hayır! Çünkü Hilâl ile Haç’ın kavgası “ideolojik”tir ve “kıyamete değin devam edecektir”. “Türkiye Türklere bırakılamayacak kadar önemli bir ülkedir” diyenler, Türk Milleti’nin özgür iradesiyle, kaderini ele almasından sonra çılgına döndüler, çok yüzlülüklerini veya hayasızlıklarını sergilemeye, ne kadar “Türklük düşmanı” varsa onları alenen desteklemeye, yataklık etmeye başladılar. Türk Milleti’nin seçimle başımıza geçirdiği Cumhurbaşkanımıza, “sizden olan buyruk sahiplerine itaat ediniz” ilahi emrine rağmen, “içimizdeki beyinsizler”de Avrupalı efendilerine katıldılar ve hayırla, sadece yazılıştta ilgilidir, bir “şer cephesi” oluşturdular. Uyanan Oğuz’u yeniden uyutmak için sıraya girdiler. “Ahde vefasız Avrupa”nın, dâru’l-acezeleşmiş Kıta Avrupası’nın, farklı bayraklı ve ortak inançlı yöneticileri **Vatikan**’a gittiler; Papa cenaplarının takdîsine nail oldular. Yakın zamanlara değin, “içeride laik dışarı da Hıristiyan” görünmeye özen gösteren Avrupa liderleri, şimdi içeride de dışarıda da Hıristiyanlıklarını ifşâ ve ilân etmekten çekinmediler! Haçlı ittifakı eninde sonunda kendini göstermiş, Türkiye’yi neden birliğe almadıklarını da belli etmişlerdir. Vatikan ne zamandan beri Avrupa Birliği üyesidir? (Yeni Şafak, 27.03.2017, s.13) Demek ki, Vatikan yahut Papalık, yalnız Orta zamanların değil, bütün zamanların merciiymiş! Avrupa yaptıkları mezalimin bedelini görmeye başlamış, Müslümanların âhına tutulmuştur. “Ardılsız” kalmanın telaşı ile oraya buraya saldırın, ne yapacağını şaşırın şimdiye kadar “korkutan” Avrupa artık “korkan” olmuştur. **Korkmakta hak-**

lıdır, bu hakkını teslim etmek gerekir.

Genç, büyük ve manâ ve maddî planda kalkınmış, bağımsız Müslüman Türkiye ayakta kalmaya devam edecektir! Aklın ve vahyin yol göstericiliğindeki “Asımın nesli”ne onurunu çiğnetmeyecek, ulvî değerlerini insanlığa sunmaya devam edecektir! “Birlikte Rahmet, ayrılıkta azap vardır.” hükmünce, milletimizin birlik olmasını, böyle olursa, ehl-i salibin saldırılarından kurtulacağını ve ehl-i salibi sonlandıracağını düşünüyor ver inaniyorum! Akif:

“Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz! Gelmişiz, dünyaya milliyet nedir öğretmişiz! /Kapkararılıkken bütün afakı insaniyyetin, /Nur olup fıskırmışız ta sinesinden zulmetin, /Yarmışız edvar-ı fetretten kalan yeldaları; /Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız ferdaları!” mısralarında, Al-i İmran 110. Ayet’te mealen “Siz iyiliği emreyle kötülükten nehyeder, Allah’a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı bir milletsiniz.” buyrulduğunu telmih eder ve her Müslüman Türk’ün fitratî reflekslere sahip olduğunu ifade eder.

Bu nedenle, doğruyu bulma ve doğru hareket etme noktasında ortak bir “millî vecibe” sergilmek de benim milletimin tarihi genlerine kotlanmıştır! Millettim bizi en doğru sonucu ulaştıracaktır, ben inanıyorum! Türk milleti “gaflet, delâlet hatta hiyânet” içinde olanlara cevabını en doğru kararlar şamar gibi -yüzlerine- vuracaktır. **Özlemimiz her zaman “Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı”ndan** yanadır. Türk Milleti’nin istiklâlî ve bağımsızlığının kıyamete değin ebed-müddet devamı asıl olan, bunun dışında kalan her şey sadece teferuattan ibarettir.

“Ecel aldı, yer sakladı, bu dünya yine kaldı

Gelimli gidimli dünya, âhir ucu ölümlü dünya”nın fânileri olduğumuzu ve binaenaleyh ebedî kalacak olan **devletimize, milletimize ve vatımıza** hep bu nazarla hizmet etmek gerektiğini unutmamalıyım, unutturmamalıyım! “Ne mâl iledir ne câh iledir, Bey’im ululuk kemâl iledir” bunu bilelim. Bâki olanı fâni olan için değil, fâni olanı Bâki olan için fedâ edelim. “Fenâ fil Millet” olalım. “Girmeden tefrika bir millete düşman giremez! Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez”, bilelim, bildirelim, bunula âmil olalım. “Son pişmanlık fayda vermez” imiş. Fırsat ve imkânın yeniden zuhuru ya olmaz, olursa da birkaç yüzyılda bir olur. Kalırsanız bize düşen ... 2023, 2053 ve 2071 hedeflerine, ahfadımızın varması için inşallah durmaksızın çalışmaktır, bir, iri ve diri olmaktır. (07 Nisan 2017)

Hülya Hanım Erciyes Üniversitesi'nde Kayseri İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin kantininde çalışıyordu. Akşam yaptığı peynirli ayçöreklerini bir torbaya koydu. Niyeti çay ocağı sorumlusu Hayrettin Beyle kahvaltı yapmaktı. Elindeki torbayı tezgâhın bir köşesine koydu. Çamaşır suyuna yatırdığı bardakları çıkarıp teker teker yıkadı. Sonra bezle bardakları ovarak sildi. Radyodan yayılan "Bir Askerin Türküsü" adlı ağıt, Hülya Hanım'ın içine acıyla kavuruyordu:

Çanakkale'de şehit olmuş bir Kayserili şehidin anısına yakılmıştı bu ağıt. Hülya Hanım, kederlendi. Çanakkale'de atılan bir şarapnel parçasıyla bir ayağını kaybeden sonra, yaralı olarak İngilizlere esir düşen gazi dedesini ve anacığının anlatmaktan vazgeçemediği anneannesini hatırladı. Hüzünlü bir kederle iç çekti.

Bu arada güler yüzlü, saçları lüle örgülü, güzel, tatlı bir genç kız:

–Hülya abla, çok açım. Bana yiyecek bir şey verir misin? Param yok. Kantinden istemeye utandım.

Genç kız mahcup bir tavırla, utana sıkıla, ama kırılmayacağına inanarak anacığından bir şey isteyen bir evlat edasıyla Hülya Hanım'ın yüzüne, ret edilmesi mümkün olamayan bir içtenlik ve sevecenlikle bakıyordu.

Öğrencilere evladı, çoğunlukla kardeşi, onların en yakını gibi davrandığı için, öğrencilerin evlat içtenliği ile kedisine yaklaşmalarına oldukça alışkındı. Yadırgamadı, gülümsedi ve az önce tezgâhın üzerine koyduğu torbayı aldı. Torbansındaki ayçöreklerin birini çıkardı. Ayçöreğini bir tabağa koydu. Öğrenciye yanında bir bardak çayla ikram etti.

–Al yavrum!" dedi sevecen bir tavırla.

Örgü saçlı öğrenci:

–Ay, Ayçöreği!" diye heyecanla bağırırdı.

Hülya Hanım:

–Evet, ayçöreği, dedi, biz küçükken anneannem yapardı ve kimsesiz yaşlı dul, yetimlere, hastalara ilaç, şifa niyetine dağıtırdı. Akşam, kendi ellerimle yaptım, diye, ekledi heyecanla.

Örgülü saçlı kız kız, gülerek ekledi:

–Benim de babaannem yapardı, Hülya abla!

Hülya Hanım:

–Afiyet olsun, dedi.

Sonra gülümseyerek:

–Bak, ama anneannemin ruhuna bir Fatiha isterim senden, dedi.

Öğrencinin gülen yüzünde güller açtı:

–Sağ ol Hülya abla, ne demek, Allah rahmet eylesin. Canına değsin. Ziyade olsun. Ellerine sağlık. Hem Fatiha okur, hem de dua ederim. Mekânı cennet bahçelerinden bir bahçe olsun inşallah!

Örgü saçlı kız, dua ederek tabağı ve çay bardağını alıp yakın bir masaya oturdu.

Hülya Hanım için o gün çok yorucu geçmiş, kılmıdayacak takati kalmamıştı. Eve girer girmez, yatak odasına yöneldi. Hemen kendini yatağa attı. Külçe gibi yığılıp kaldı yatağın üzerinde. Göz kapakları tonlarca yük taşımamanın ağırlığıyla hemen kapanmış ve derin bir uykuya dalmıştı bile. Bir ara uyanır gibi oldu.

Vücudunun rahatladığını, kaslarının yumuşadığını ve vücudundaki kemiklerin acısının dindiğini ve içinin tatlı bir huzurla dolduğunu hissetti. Kalbini huzur dolu bir serinlik kaplamış ve derin derin aldığı nefesin ritmi ruhunu rahatlatan bir musikiye dönüşmüştü. Az sonra, derin bir rüya mı, yoksa uykuyla uyanıklık arasında bir gündüz düşü mü? Anlam veremediği bir görüntü belirdi gözlerinin önünde. Görüntüdeki tanıdık bir yüzdü. Bu tanıdık yüz etrafına ışık haleleri saçıyordu. Bu yüzdeki sevecen bakışı çok iyi hatırlıyor ve tanıyordu. Ama bu yüzün kime ait olduğunu bir türlü çıkaramıyordu. Tatlı ve sevecen bakışları, gülümsemesi ve şefkatli dokunuşlarıyla yüzünü okşayan bu eller, bu yüz annesinin yüzüne ne kadar da benziyordu.

– Ama bu annem değil, diye geçirdi aklından.

Karşısında duran kadının gözlerindeki derin hatlarla bir hilâli andıran kaşları, arada bir açılıp kapanan uzun kirpikleri ve göz kapaklarının altından oldukça etkileyici bir bakışa sahip olan bu gözler annesinin gözlerine ne kadar da benziyordu? Dikkatli bakınca kendi gözlerine de benzediğini fark etti. Endişe dolu bakışlarına, en sevecen bakışlarla karşılık veren bu gözler ne kadarda tanıdıktı?

Alnına kadife bir eldiven temasıyla dokunan o şef-

kat ve sevgi dolu eller yüzünü okşarken sevgi dolu bir yumuşaklıkla:

–Sevgili torunum, korkma, tedirgin olma, yavrum!

Annesinin alnını, yüzünü okşarken hissettiği, sıcak, şefkat ve sağlık dolu dokunuşlardı, bunlar. Uzun zamandır pınar gibi sevgi akıtan annesinin dokunuşlarına hasret kalmıştı. Kendini öylece bıraktı bu dokunuşlara. Bu dokunuşlar, vücudunun her yanına dalga dalga yayılıyor; rahatlatan, ferahlatan bir ürpertiyle, onu şimdiye kadar hiç hissetmediği, derin bir sükûnete sürüklüyordu. Ruhunun en derininde huzur veren derin bir dinginlik, aynı zamanda, tuhaf bir ürpertiyle, vücuduna yayılan bir endişe, korku onu rahatsız ediyordu.

–Bu bir rüya, düş, hülya olmalı, diye düşünüyordu.

Sonra:

–Ya, rüya değilse!

Huzur dolu sesi ruhunun ta derinlerinde hissetti:

–Çok sağ ol, yavrum canımın cananı, Hülya'm. Bugün, benim testimde küflendirdiğin peynirle yaptığın ayçöreğini bir öğrenciye ikram edip karnını doyurmuşsun ve benim anneannem böyle çörekler yapar, kimse-siz, yaşlı kimselere ve öksüz çocuklara dağıtırdı. Hasta olanlara şifa, ilaç niyetine yedirirdi diyerek, ikram ettiğini, beni hatırladığını duydum, çok memnun kaldım. Beni anlattığın o gencin okuduğu dualar, bana ulaştı yavrum, sen çok ama çok sağ ol!

Hülya Hanım, kendisiyle sohbet eden ışık haleleri saçan ve kendi yüzüne benzeyen bu kadının anneannesi olduğunu anlıyor, kalkıp ona sarılmak, kucaklamak ve ellerini öpmek istiyordu ama yapamıyordu. Tatlı dokunuşlarla içine dolan mutluluğu tarif etmesi mümkün değildi.

Anneannesi:

–Hülya'm, biricğim, elinde sevgiyle ve şifayla şekillenen çörekleri yapmaya devam et, hanen bereketlenecektir evladım. Ha, sakın unutma! Her yıl, benim testimle çökelekli peynir yap ve toprağa göm! İçine çörek otu ve kekik koymayı unutma! Rabbim Allah, nebim Muhammed, dinim İslam, Allahüme Seyyidina Muhammed, her yaptığını Allah için yap, onun rızasını kazanmayı düşün. Unutma, Allah rızası için yapmadığın bir iş sadece bir hiçten ibarettir! Güzel kızım, bir daha Gazi Dedene de hem Fatiha, hem de dua iste, güvenmesin, olur mu yavrum, bir tanem, canımın cananı, yüreği merhamet dolu, eli şifalı Hülya'm, unutma!

Az sonra, anneannesinin silueti yavaş yavaş bir ışığın içinde kayboldu, sonra da ışık ve alnından vücuduna dalga dalga yayılan rahatlama hissi de... Ağrıyan başlayan kasları yorgunluğunu yeniden hatırlattı. Gözlerini açtı. Elini alnına götürdü, kan ter içinde kalmıştı. Yataktan isteksizce kalktı.

Ayakları iradesi dışında mutfağa yöneldi. Kapıyı açıp içeriye girdi. Mutfak tezgâhındaki dağınıklıkları düzeltip etrafı temizledi. Sonra, bir çırpıda hamur yoğurdu, hamuru mayalanması için bir kenara koydu. Hamurdan ne yapacağına karar vermişti. Ayçöreği yapacaktı ve içine anneannesinin testisiyle toprağa gömüp küflendirdiği peynirden koyacaktı. Sonra, sonra mı, ne yapacaktı? Elbette yarın götürüp ilk önce örgü saçlı kıza ikram edip dedesi için dua isteyecek sonra da diğer öğrencilere dağıtacak anneannesine ve özellikle gülünce yüzlerinde güler açan öğrencilerden rahmetli gazi dedesine Fatiha okumalarını ve dua etmelerini isteyecekti.

Zevkle çalışıyor, ayçörekleri ellerinde gülümseyen bir eda ile şekilleniyorlardı. Ayçöreklerinin üzerine serptiği çörek otları annesinin Allah'ın resulünden naklettiği bir hadisi hatırlattı. Annesi:

–Muhakkak ki Habbetü's –sevdâda (kara habbede, yani çörek otunda) samdan başka her derde bin şifa vardır. Sam, ölümdür. 'Kara habbe' ise kendisine 'şuniz' denilen 'çörek otudur.'

Bu hadisle birlikte annesinin en çok sevdiği şeyi hatırladı. Mahallede hasta olanların annesine ayçöreği istediklerini ve ondan şifa buldukları söylediklerini anlatırdı. Az sonra ayçörekleri pişmişti bile... Ve Hülya Hanım tatlı bir yorgunlukla ama huzurla başını koyduğu yatakta tatlı bir uykuya daldı.

Hülya Hanım sabahleyin telefonun sesiyle, irkildi. Kalktı. Sehpanın üzerinde duran telefonu aldı. Telefondaki ses annesinindi.

–Kızım akşam anneannen rüyama girdi. Sana övgülerde bulundu, dualar etti. Hülya kızım, sen ne yaptın?" diye merakla soruyordu. Hülya:

–“Allah, Allah!” diyerek o da rüyasını anacağına bir solukta heyecanla anlattı. Her ikisi de tatlı bir rahatlıkla, aynı ritimde nefes alarak öylece durdular bir süre. Sonra anacağına:

–Allah rahmet eylesin anacığım.” diyebildi.

Kayseri, 22.05.2013

2016'DA ARDANUÇ'TA DERLENEN BİLMECELER

ÜİKÜ ÖNAL

Ardanuç'ta bilmece, mesel denir. Aşağıdaki gibi tekerlemesi de vardır. Ardanuç, halk kültürü açısından son derece zengindir. Bu zenginliği derleyip gelecek kuşaklara aktarmada fazla başarılı olamadık. Bölgemizin ünlü âşıklarından Efkarî'nin hikâyelerini bile yayınlamadık. Kültür Bakanlığı arşivine teslim edilen hikâyelerinin ancak üçünü Hayrettin Rayman yayınlamıştır. Geriye kalanlara da ulaşmam mümkün olmadı. Daha önce de derleyip bir bölümünü yayınlamıştım. Bu yıl da birazını derleyip okuyuculara sunmak istedim.

Mesel mesel mer taşı

Her görende vur taşı

Mesel mesel meliki

Oğluşağı on iki

Mesel beyin avradı

Beni gördü ağladı. (Ulviye Gürsel)

1.Nereye gidiyorsun eğri büğrü/Sana mı kalmış tepesi delik.//(Ocak, duman), 2. Finda firek, göğe direk.//(Ocak), 3.Çıkçıka hamam, kubbesi tamam/Bir gelin aldım babası imam.//(Saat), 4.Karşıda var kilitli demir, vur başına otur kemir.//(Ceviz) , 5.Derede ayı böğürür b....babanın görüne.//(Değirmen), 6.O nedir ki yer altında paslanmaz./O nedirki suya düşer ıslanmaz /O nedir ki yük üstünde seslenmez.//(Altın. Gölge. Ölü), 7.İkisi bir birine bakar / İkisi birbirine benzer / İkisi birbirinden güzel.//(Yer-Gök, Uyku-Ölüm, Ay-Güneş) , 8.Kan kırmızı, süt beyaz / Kale kapısından büyük/Fındık kabuğundan küçük.//(Cevaplar içinde) , 9. Dört asma, dört basma/İki tikma, bir sallama.//(İneğin memesi, ayağı, boynuzu, kuyruğu), 10.Tek kışlı, papak başlı.//(Lahana), 11.Hilidi milidi, küçük kapının kilidi/Akşam size gelen kimdi? (Uyku), 12.Ben giderim o gider, önümde sim sim eder.//(Gölge), 13.Git leylim, gel leylim / Bir kuç üstüne dur leylim.//(Kapı), 14.Biz biz idik biz idik/Otuz iki kız idik/Ezildik büzüldük/ Bir tahtaya dizildik.//(Yün tarağı), 15.Ben giderim evimden/Haber aldım beyimden/O nasıl kuş ola ki Yem yer göbeğinden. // (Değirmen . 16.Yol üstünde kilitli sandık.// (Mezar), 17.Benim bir öküzüm var, бага¹ бага tırıklar.²//(Hayvanlara ot ve saman verilmek için kullanılan sepet.), 18. abahtan kalktım, boz oğlanı yere vurdum. (Sümük), 19.O nasıl canlıdır ki evini sırtında taşır?// (Salyangoz), 20.Fakirler atar, zenginler toplar.//Sümük). 21. er üstünde güyüm kaynar.// (Karıncı), 22.Yer altında yağlı kayış.//(Yılan), 23.Ağzıma girende kuyruğu elimde kaldı.//(Kiraz), 24.Uzun uzun urganlar, ucunda demir hanlar.//(Kabak),25.Alçak dağdan kar yağar.//(Elek ile un), 26.Kat kat katmer değil./Bıyığı var adam değil.//(Soğan), 27.Dağdan ge-

lir, taştan gelir /Kıllı eniştem gelir.//(Ayı), 28. Kuyu, kuyunun içinde yılan, ağzında mercan.//(Gaz laması). 29.Soğan acı, sarımsak acı./Sene de bir tek filiz verir/ Acaba bu ne ağacı?//(Geyik), 30.Kıllı ağzını açtı /Sivri içine kaçtı.//(Elde örülmüş yün çorap), 31.Oturdum önüne /Oydurdum deliğine.//(Sandık), 32.Beş kardeş, bir kuyuya çalışır.// (Beş şişle çorap örmek), 33.Alaca bulaca boyattım, ananın önüne dayattım.//(Peştamal), 34.Melul,melul kilitli demir./Vur başına otur kemir. (Ceviz), 35.Deve tabanı, bilmez yabani/Gezer evleri, bilmez yabani.//(Terazi), 36. Bir öküzüm var, her yeri otlar taşın dibini otlamaz.//(Tırpan), 37.Tek kışlı papah başlı. (Mantar , 38.Yapan kullanmaz, kullanan görmez.//(Tabut), 39.Beyaz ile başladım, yeşil ile işledim/ Al ile bitirdim, cüle aleme yedirdim.//(Kiraz), 40.Aldan alama, yeşilden dolama /Al sandık, yeşil fındık. (Karpuz), 41.Bilmece, bildirmece, yedi harf üç hece.// (Bilmece), 42.Dağdan gelir, taştan gelir/G...tü açık eniştem gelir.//(Teke), 43. Tump³ altında kapaklı tencere.// (Göz), 44.At dedim, tut dedim/Git kapının yanında yat dedi.//(Süpürge), 45 Eli elinde, ağzı belinde. (Yayık), 46.Filli fili fittan/Bağırır bentten/Ağzı kemikten / Sakalı etten.//(Horoz), 47.İki ipin dört ucu Orak eğri, tuz acı.//(Cevaplar İçinde), 48.Dağdan gelir hor hor/ Top böceği mor mor/Sekul⁴ sekul ayakları/Seksen iki dayakları.//(Arı), 49.Bir küçücük mir taşı/Dolanır dağı taşı.//(Göz), 50.Sarıdır sarkar /Düşerim diye korkar.// (Limon), 51.İki çatal dip g.var.//(Pantolon), 52.Bir yerden giyilir, üç erden çıkılır.//(Gömlek), 53.Ocaktan yumak düştü, ninemin aklı kaçtı. // (Uyku), 54.Ambarın ardında teke bağlı/Boynuzu köke bağlı.//(Kabak), 55.Aldan alama, yeşilden dolama/Al sandık, yeşil fındık.// (Karpuz), 56. Pat pat üstüne Patta pat üstüne En küçük pat En büyük patın üstüne.//(Sığırların dışkılama şekli), 57.Mesel mesel maliki/Oğluşağı on iki.// (Evdeki Çocuklar), 58.Yere vurdum yumruğu/Göğe çıktı tomruğu /Altı batman eti var Yedi batman kuyruğu var.// (Ejderha), 59.Bir küçük kundura Gelini attan indire.//(Büyük Abdest), 60.Altı taş üstü tahta On ayak üç baş.// (Düven, Bir çift öküz ile düvenin üstündeki insanın ayakları ve başı), 61.Aliğa hastadır Ayakları mestedir Ot yer su içmez Bunu bilen ustadır.// (İpek Böceği), 62.Felek felinden, insan elinden/Altı ayağı var, kuyruğu belinden. // (Eski terazi), 63.Ağaca çıkar insan değil/Boynuzları var koç değil /Yazıda yazar molla değil.// (Salyangoz), 64. Min minare, dibi karaYüzbin çiçek bir lale.// (Ay, yıldız, minare, gök.), 65.Zar atım, zafraz atım/Sat başa, düşmez atım/Satsam para etmez atım.// (Yılan), 66.Yazın yağmur, kışın kar/Yalan dünya da bakalım neler var.// (Gariplik). 67.Bir baktım yemye-

şil/Bir baktım sapsarı/Bir baktım top to/Bir de baktım hiç yok.//(Buğday Tarlası), 68.Mantosu yeşil, entarisi kırmızı, düğmeleri siyah.//(Karpuz), 69.Çarşıdan alınmaz, mendile konulmaz, tadıyla doyulmaz.//(Uyku), 70.Sarıdır saman değil, okunur kuran değil.//(Altın), 71.Kat kat ama katmer değil, yenir ama meyva değil.//(Kuran), 72.Dağı var taşı yok/Denizi var suyu yok/Şehri var köyü yok (Harita), 73.Ben mantarım mantar/Günden güne artarım/Sen göge direk olursan/Ben dermayı tartarım.//(Cevapları içinde), 74.Aşık der andan, camisi kandan/Kırk gün nama kıldı, kiblesi nerden.//(Yunus peygamberin balığın karnında kırk gün kalması ve namaz kılması)i, 75.Aşık der kan ayağı/ Kan giymiş kanayağlı⁶/Bugün ben bir mesnet gördüm/Üç başı var on ayaklı.//(İnek danayı doğururken kadının yardım etmesi. Dört ineğin, dört dananın, ikide kadının ayaklar, üçte başları.), 76.Arabam atım, ben bu işe matım/Babam, kaynatam, bacım avradım.//(Arabada babası, kaynatası, hanımı birde avradı varmış.) 77.Gider, gider izi var/Geri döner gözü var.//(İnsan), 78Abdest alır namaz kılmaz/ Cematten geri kalmaz.//(Cenaze), 79.Dağdan gelir, taştan gelir/Bir kükremiş aslan gelir.//(S), 80.Kırmızı öküzün yanında ot bitmez.//(Ateş), 81. Biletsiz nereye gidilir?//(Mezara), 82.er altında kara kazanlar kaynar.//(Karıncı), 83.Fili fil fincan, içi dolu mercan.//(Nar) 84.Bir küçük boyu var, kırmızı donu var.//(Kızılçık), 85.Derindir kuyu, gümbürder suyu.//(Yayık) 86.Üstü çayır biçilir, altı pınar içilir//Koyun), 87.Akşam namaza durmaz / Cahil olan anlamaz/Etten cami, sudan kible/Orda kim kıldı namaz.//(Balığın karnında Yunus Peygamberin namaz kılması), 88.Oy bulutlar bulutlar/Yusuf umu yiyen kurtlar/Tırnağından su içer/Boynuzundan yumurtlar.//(Mısır), 89.Alaca mezar, dünyayı gezer.//(Kaçkaçi7), 90.Ay huriya huriye Asker vurdu geriye Hangi kuşun karıdır rka üstü yürüye.//(Cenaze), 91.Kara tavuk karnı yarık, suya gider susuz gelir.//(Yemeni, ayakkabı), 92. Gider gider izi yok, geri dönecek yüzü yok.//(Cenaze), 93.O geçe kaya, bu geçe kaya, içinde kanlı maya.//(Yumurta), 94.Keser sapı kevgir yapı, beş dalı var, beş çiçek.//(El), 95.Bir ninem var, kırk kürkü var. (Lahana), 96.Bilirim nedir?/ Bilmem nedir? //(Öleceğini bilmek ama ne zaman öleceğini bilmemek), 97.Atı atından gördüm/Ahmet'i zatından gördüm /Yirmi dört yıldız dört ayın/Altında gördüm.//(1.satırın cevabı içinde, 2. satır Ahmet atın üstünde,3. satır 24 yıldız atın nalının çivileri, dört ay da atın nalları), 98.Benim bir odam var içi dolu değnek.//(Kibrit), 99.Bir küçücük mağara, içi dolu çağala.//(Ağız dış.), 100.Bir küçücük fildira, beyleri attan indire. // (Çiş), 101.Güneşli havada benimle gelir.//(Gölge), 102.Biri tuttuğunu yer, diyeri tutamadığını yer.//(Kedi, kaleci), 103.İki taş var, biri öğütür, biri döner evlere aş

ekmek yapar.//(Değirmen). 104.Gider gider izi var / Yedi bin yıldız var/Alosman da cengi var/Kuyruğunda beni, var.//(Törpü), 105.Kokusu var tadı yok /Sesi var görüntüsü yok.//(Osuruk), 106.Buradan attım kılıcı / Bir ucu Halap'te oynadı.//(Yıldırım)

Kaynak Kişiler Hakkında Bilgiler:

(Kaynak Kişilerin sonunda bulunan numara söyledikleri bilmecelelere aittir) :

1. Abdurahman Önal, Sakarya Köyü, Okur. Yazar 84 yaşında Bilmecenin numarası. (96). 2. Adem Gürsel, Harmanlı Köyü, Emekli memur,66 yaşında. (6, 7, 8, 46, 56, 102), 3. Arzu Okumuş, Yaylacık Köyü, 35 yaşında. (58,59), 4. Ayşe Akdağ, Tütünlü Köyü,90 yaşında. (37,55), 5. Ergül Okumuş, Yaylacık Köyü, Orta okul mezunu, 55 yaşında. (79), 6. Faik Pehlevan, Kaşıkçı Köyü, Emekli Öğretmen 70 yaşında. (72), 7. Fatma Çelik, Sakarya Köyü, İlkokul mezunu 66 yaşında. (9), 8. Fatma Yazıcı, Peynirli Köyü, Okur. yazar 80 yaşında (51,52,53), 9. Fehmi Dede, Bulanık Köyü, 85 yaşında İlkokul mezunu. (73) 10. Güllar Demirel, Sakarya Köyü, 60 yaşında, İlkokul mezunu.(69, 70, 71), 11.Gülümser Kaplan, İlkokul mezunu 40 yaşında (41.42.43.44.45), 12.Hafit Köksal, Yukarı Irmaklar Köyü, Emekli İmam 77 yaşında.(94), 13.Halime Koloğlu, Bereket Köyü, İlkokul mezunu,66 yaşında. (28.29.30.31.32.33), 14.Hasan İslamoğlu, 75 yaşında İlkokul mezunu (77,80), 15.İbrahim Akdemir, Peynirli Köyü, Okur. yazar 92 yaşında. (74.75.76), 16. İbrahim Gürsel, Harmanlı Köyü, Emekli Memur 75 yaşında. (54,98), 17. Mehmet Erdoğan, Örtülü Köyü, Okur. yazar 86 yaşında. (10.11.12.13.19.20.106), 18.Merziko Gürman Aksu, Hamurlu Köyü, İlkokul mezunu 79 yaşında. (97), 19.Mustafa Önal, Sakarya Köyü, Lise Mezunu,35 yaşında. (88), 20.Nazlı Kaya, Kutlu Köyü, İlkokul mezunu 75 yaşında. (82.83.84.85.86.87.89), 21. Nazmiye Efe, Sakarya Köyü, İlkokul mezunu, 82 yaşında. (57), 22.Özden Gezer, Adakale mahallesi, İlkokul mezunu, 65 yaşında. (90.91.92.93.95), 23. Safiye Bereket, İncilli Köyü, Emekli ebe, 61 yaşında (47.48.49.50), 24. Sefine Küçük, Tepedüzü Köyü, İlkokul mezunu,70 yaşında. (60,61), 25.Selim Işık, Kızılçık Köyü, İlkokul mezunu, 60 yaşında (34.35.36), 26. Sema Alkan, (38.39.40), 27.Serkan Yurdakul, Güleş Köyü, Lise mezunu,32 yaşında.(78), 28. Süleyman Yiğit, Gökçe Köyü, 80 yaşında.(64,65), 29.Şahsiye Önal, Sakarya Köyü, İlkokul mezunu, 80 yaşında.(5.14.15.16.17.18), 30.Tecriye Çırak, Avcılar Köyü, İlkokul mezunu. y(66), 31.Tekin Akkuş, Avcılar Köyü, İlkokul mevzunu 55 yaşında (67,68), 32. Ulviye Gürsel, Harmanlı Köyü, İlkokul mezunu, 80 yaşında. (99.100.101), 33. asin Torun, Sakarya Köyü, İlkokul mezunu,83 yaşında.(62,63),

33.Zeki Yazıcı, Sakalar Köyü Artvin. Yüksek Okul mezunu,57 yaşında. (26,27), 34.Zekiye Matur, Gümüşhane Köyü, Okur. yazar 86 yaşında. (21.22.23.24.25), 35. ekiye Özdemir, Hamurlu Köyü, İlkokul üçe kadar okumuş,86 yaşında (1.2.3.4)

2016. Ardanuç Bilmeçleri (Mesel)

Ardanuç ta bilmeceye mesel denir. Bununla ilgili tekerlemeler de vardır. Mesel mesel mer taşı / Her goranda vur taşı /Mesel mesel meliki /Oğluşağı on iki /Mesel begin avradı /Beni gordi ağladı. (Ulviye Gürsel)

1. Nera gediwersin egri bugri/Sanami kalmış tepesi deluk//(Ocak. Duman), 2.Finda firek, goga direk//(Ocak), 3. Çıkçıkka hamam,kubbesi tamam. /Bir gelin aldım babasi imam.//(Saat), 4.Karşıda var kitli demur, vur başına otur gemur.//(Ceviz) (4 bilmeceyi Zekiye Özdemir söyledi. 86 yaşında İlkokul üçe kadar okumuş. Hamurlu Köyü.), 5.Dereda ayu bogurur poğı babavun görüna.//Değirmen. (Şahsiye Önal 80 yaşında İlkokul mezunu. Sakarya Köyü.), 6.O nadur ki yer altında paslanmaz/O nadur ki suya düşar islanmaz/O nadur ki yuk usunda seslanmaz (Altın. Gölge. Ölü), 7.İkisi birbirina bahar/İkisi birbirna benzar/ İkisi birbirindan guzel//Yer. Gök/Uyku. Ölüm/Ayla. Güneş, 8. Kan kırmızı, süt beyaz/Kale kapısından büyük/Findık kabuğundan küçük//Cevaplar içinde.(6,7,8 (Adem Gürsel Emekli memur. 65 yaşında. Harmanlı Köyü.), 9.Dört asma / Dört basma/İki tikma//Bir sallama(İneğin) Meme, Ayak, Boynuz, Kuyruk (Fatma Çelik,65 yaşında, İlkokul mezunu, Sakarya Köyü), 10Tek kışlı papah başlı. (Lahana.), 11.Hilidi milidi, kuçuk kapinin kilidi./Ahşam siza gelan kimidi ?// (Yuği¹⁴), 12.Ben gedarım o gedar ogumda simsim edar.//(Gölge), 13.Get leylim / Gel leylim/Bir kış üstuna dur leylim.//Kapı.(10,11,12,13 nolu bilmeçeler. Mehmet Erdoğan 86 yaşında okur.// yazar Örtülü Köyü.), 14.Biz bizidik bizidik / Otz iki kızidik/ Ezildik büzüldük / Bir tahtaya dizildik.//Yün tarağı. (Şahsiye Önal), 15.Ben gedarım evimdan/Haber adım beyimdan / O nasıl kuş olaki / Yem yer göbegindan.// Değirmen. (Şahsiye Önal), 16.Yol üstünda kilitli sandık.// Mezar (Şahsiye Önal), 17.Benim bir öküzüm var, baga⁸bagatırıklar⁹.//Hayvanlara ot saman verilmesi için kullanılan sepet.(Şahsiye Önal), 18.Sabahtan kalktım boz oğlanı yera vurdum.//Sümük. (Şahsiye Önal), 19.O nasıl canlıdır ki evini sırtında taşır.//Lokara15. (Mehmet Erdoğan), 20.Fakırlar atar, zenginler toplar.// Sümük. (Mehmet Erdoğan), 21.Yer üstünda güğüm kaynar.//Karınca. (Zekiye Matur,80 yaşında, Ferhatlı Köyü), 22.Y er altında yağlı kayış. // Yılan.(Zekiye Matur). 23.Ağzıma giranda kuyruğu elimda kaldı.//Kiraz. (ZekiyeMatur). 24.Uzun uzun uğranlar ucunda demurhanlar.//Kabak. (Zekiye Matur), 25.Alçak dağdan

kar yağar.//Elek ile un.(Zekiye Matur), 26. Kat kat katmer degil/Bıyığı var adam degil//Soğan (Zeki Yazıcı Artvin Sakalar Köyü.). 27.Dağdan gelur taştan gelur/ Killi enıştam gelur//Ayı (Zeki Yazıcı), 28.Kuyi,kyinin içinde yılan, ağzında mercan.//Gaz lambası (Halime Koloğlu, 66 yaşında İlkokul mezunu Bereket Köyü), 29.Soğan aci, sarmusağ aci/Sene da bir tek filiz verur/ Aca bu ne ağacı ?//Geyik. (Halime Koloğlu), 30.Killi ağzını açtı / Sivri içına kaçtı.//Yün Çorap (Halime Koloğlu), 31. Oturdum oguna/Uydurdum deluguna.// Sandık (Halime Koloğlu), 32. Beş kardeş bir kuyiya çaluşur.//Beş çağla çorap örmek.(Halime Koloğlu), 33. Alaca, bulaca boyattım anavun oguna tayattım.//Peşamal (Halime Koloğlu), 34.Melul melul/Kilitli demur/ Vur başına/Otur kemur. //Ceviz (Selim Işık), 35.Deve tabani,bilmaz yabani/Gezar evlari, bilmaz yabani.//Terazi (Selim Işık), 36. Bir öküzüm var baga baga tırıklar.//Sepet (Selim Işık, 37.Bir öküzüm var, her yeri otlar taşın dibini otlamaz.// Tırpan (Selim Işık), 38.Tek kışlı papah başlı.//Mantar (Ayşe Akdağ. 90 yaşında Tütünlü Köyü), 39.Yapan kullanmaz/Kullanan gormaz.//Tabut (Sema Alkan. 45 yaşında, İlkokul mezunu,Ferhatlı Köyü.), 40.Beyaz ila başladım/ eşil ila işladım/Al ila biturdum/Cümle alema yedurdum.//Kiraz (ema Alkan), 41.Aldan alama/Yeşilden dolama / Al sanduğ/Yeşil finduğ.//(Karpuz), 42.Bilmece bildirmece, 7 harf üç hece.//Bilmece. (Gülümser Kaplan), 43.Dağdan gelur, taştan gelur / Köti açuh, etiştam gelur. Teke.(Gülümser Kaplan), 44.Tump¹⁰ altında kapahli tencere. Göz. (Gülümser Kaplan), 45.At dedim tut dedim/ Get kapinin dibinda yat dedim.// üpürge. (Gülümser Kaplan), 46.Eli elinda ağzi belinda.//Yayık. (Gülümser Kaplan), 47.Filli filli fittan/Bağurur benttan/Ağzi kemiktan / Sakali ettan. //Horoz (Adem Gürsel), 48.İki ipin 4 ucu / Orak eğri, tuz acı.//Cevapları içinde. (Safiye Bereket. İncilli Köyü 61 yaşında Emekli ebe.), 49. Dağdan gelur hor hor / Top bocığı mor mor/ Sekul¹¹ sekul ayahlari/Seksen iki dayahlari.//Arı. (Safiye Bereket), 50.Bir küçücük mir taşı / Dolanır dağı taşı//Göz. (Safiye Bereket), 51.Saridur sarğar/Düşarım diya korhar.//Limon. (Safiye Bereket), 52.İki çatal dip göti var.//Pantolon. (Fatma Yazıcı 80 yaşında okur yazar Peynirli Köyü), 53.Bir yerdan geyulur, üç yerdan çihulur.//Gömlek. (Fatma Yazıcı)54.Ocahtan yumah düşti, nenemin ahi kaçtı.// Uyku. (Fatma Yazıcı), 55. Ambarın ardında teke bağlı/Buynuzi köka bağlı.//Kaak (İbrahim Gürsel. Harmanlı Köyü. 75 yaşında İlkokul mezunu), 56. Aldan alama/Yeşilden dolama/Al sanduğ/ Yeşil finduğ//Karpuz. (Ayşe Akdağ), 57.Pat pat üstüne/ Patta pat üstüne/En küçük pat/En büyük patın üstüne (Yunus Hocaya Göndermediklerim, 58. Mesel mesel maliki/Oğluşağı on iki.//Sığırların dışısını çıkarma şek-

li (Adem Gürsel) Evdeki çok çocuklar. (Nazmiye Efe), 59.Yera vurdum yumruğu/Goga çıktı tomruğu/Alti batman¹² eti va /Yedi batman kuyruğu var.//Ejderha (Arzu Okumuş. Solyana), 60.Bir küçük kundura/Gelini attan endura//Büyük abdest (Arzu Okumuş), 61.Altı taş üstü tahta/On ayak üç baş.//Düven, bir çift öküz düvenin üstündeki insanın ayakları ve başı.(Sefine Küçük. Tepedüzü Köyü), 62.Aliğa hastadır/Ayahları mestadır/Ot yer su içmez/ Buni bilan ustadır. Keci Böceği¹⁶. (Sefine Küçük), 63.Felek felindan/İnsan elindan/Altı ayağı var/ Kuyruğu belindan.//Eski Terazi. (Yasin Torun Sakarya Köyü. 80 yaşında İlkokul mezunu.), 64.Ağaca çıkar insan değil/Buynuzları var koç değil/Yazıda yazar molla değil //Salyangoz. (Salyangoz), 65.Min minare/Dibi kara/Yüzbin çiçek bir lale.//Ayyıldız, minare, gök. (Süleyman Yiğit. Gökçe Köyü. 80 yaşında), 66.Zar atım, zafraz atım/Sat başa, düşmaz atım/Satsam para etmaz atım.//Yılan. (Süleyman Yiğit), 67.Yazın yağmur/Kışın kar/Yalan dünya da/Bahah nelar var Gariplik. (Teciya), 68. Bir bahtım yemyeşil/Bir bahtım sapsarı/Bi da bahtım top top / Bi da bahtım heç yoh.//Buğday Tarlası. (Tekin Akkuş. Avcılar Köyü, İlkokul Mezunu, 55 yaşında), 69.Mantosi yeşil/Entarisi kırmızı/Dügmeleri siyah.// Karpuz.(Tekin Akkuş), 70.Çarşıdan alınmaz/ Mendila konulmaz/Tadiynan doyulmaz//Uyku.(Güller Demirel, Sakarya Köyü. İlkokul mezunu, 62 yaşında), 71.Saridur sama değil/Oğunur kuran değil Altın.(Güller Demirel), 72.Kat kat ama katmer değil/Yenir ama meyva değil.// Kuran. (Güller Demirel), 73.Dağı var taşı yoh/Denizi var suyu yoh/Şehiri var köyi yoh.//Harita. (Faik Pehlevan, Kaşıkçı Köyü, Emekli öğretmen,70 yaşında), 74.Ben mantarım mantar/Gündan guna artarım/Sen goga direk olursan/Ben deryayı tartarım.// Cevapları içinde (Fehmi Dede, İlkokul mezunu 82 yaşında, Bulanık Köyü), 75.Aşuh der andan/Camisi kandan/Kırgünün namaz kıldı/Kıblesi nerdan//Yunus Peygamberin balığın karnında 40 gün kalıp namaz kılması. (İbrahim Akdemir 91 yaşında okur. yazar Şavşat Akdaml köyünden Ardanuç Peynirli Köyüne yerleşmiş.), 76.Aşuh der kan ayağı/Kan geymiş kanayahlı¹³/Begun ben bir mesnet gordum/Üç başı var on ayahlı.//İnek danayı doğururken kadının yardım etmesi. Dört ineğin, dört dananın, ikide kadının ayakları, üçte başları. (İbrahim Akdemir), 77.Araba atım/Ben bu işe matım/ Babam kaynatam/ Bacım avradım. Arabada babası, kaynatası, hanımı birde avradı varmış. (İbrahim Akdemir), 78.Gedar gedar izi var /Geri döner gözi var//İnsan. (Hasan İslamoğlu. 75 yaşında İlkokul mezunu), 79.Abdest alır namaz kılmaz Cematten geri kalmaz.// Cenaze. (Serkan Yurdakul, Güleş Köyü 35 yaşında Lise mezunu), 80.Dağdan gelir/Taşdan gelir/Bir kükremiş aslan gelir.//Su. (Ergül Okumuş, Yaylacık Köyü,55 ya-

şında), 81.Kırmızı öküzün yanında ot bitmez.//Ateş. (Hasan İslamoğlu) 82.Biletsiz nereye gidilir ?//Mezara. (Mehmet Erdoğan), 83.Yer altında kara kazanlar kaynar.//Karınca. (Nazlı Kaya, Kutlu Köyü 65 yaşında, İlkokul mezunu), 84.Fili fili fincan / İçi doli mercan.// Nar.(Nazlı Kaya), 85.Bir küçük boyu var/Kırmızıdan doni var. Kızılıcık. (Nazlı Kaya), 86. Derindur kuyi / Gumbüldar suyu.//Yayık. (Nazlı Kaya), 87. Üsti çayır biçilir, /Alti punğar içulur. // Koyun. (Nalı Kaya), 88. Ahşam namaza durmaz/Cahil olan anlamaz/Ettan cami, sudan kible/Orda kim kıldı namaz,// Balığın karnında Yunus Peygamberin namaz kılması. (Nazlı Kaya), 89.Oy bulutlar bulutlar/Yusufumu yiyen kurtlar/Tırnağından su içer/Boynuzundan yumurtlar.//Mısır. (Mustafa Önal. Sakarya Köyü), 90.Alaca mezar,dünyayı gezar. Kaçkaçi. (Nazlı Kaya), 91.Ay huriya huriya/Asker vurdi geriya/ Hangi kuşun karidur/Arka üstü yürüya.//Cenaze. (Özden Gezer Adakale mahallesi 65 yaşında.), 92.Kara tavuk, karni yaruk /Suya gedar susuz gelir.//Yemeni. Ayakkabı (Hafit Köksal, Irmaklar Köyü,75 yaşında), 93.Gider gider izi yok/Geri dönecek yüzi yok.//Cenaze. (Özden Gezer), 94. O geça kaya, bu geça kaya/İçinda kanli maya.//Yumurta. (Özden Gezer), 95. Kesar sapi kevgir yapı/Beş dali var, beş çiçek.//El. (Hafit Köksal), 6. Bir nenem var kırk kürki var.//Lahana. (Özden Gezer), 97.Bilurum nedir?/Bil-mam nedir?//Öleceğini bilmek. Ne zaman öleceğini bilmemek. (Abdurahman Önal Sakarya Köyü. 83 yaşında İlkokul üçten ayrılma), 98.Elif'in üstuna mim / Mimin üstuna nun / Nunun üstuna Allah / Alah'in üstuna kim//İnsanların rızkı. (Merziko Aksu Gürman. Hamurlu Köyü 79 yaşında İlkokul mezunu), 99.Ati atından gördüm/Ahmedi zatından gördüm / Yirmi dört yıldız dört ayın/Altında gördüm.// Birinci satırın cevabı içinde 2. satır Ahmet atın üstünde, 3. satır 24 yıldız atın nalinin çivileri, 4. satır 4 ay atın nalları. (Merziko Aksu Gürman), 100. Ben bugün bir nesne gordum/Kan tutmuş kan ayağı / Üç başı on ayağı var, 101.Benim bir odam var içi dolu değnek.//Kibrit. (İbrahim Gürsel), 102.Bir küçücük mağara, içi dolu çağala.//Ağız, diş.(Ulviye Gürsel),103.Bir küçücük fildira, beylari attan endura.//Çiş. (Ulviye Gürsel), 104.Güneşli havada benimle gelir. Gölge. (İbrahim Gürsel), 105.Biri tuttuğunu yer, diyeri tutamadığını yer. Kedi, kaleci. (Adem Gürsel), 106.İki taş var, biri öğüdür/Biri döner evlara aş ekmek edar.//Değirmen.(Adem Gürsel), 107.Gedar gedar izi var/Yedibin yıldız var /Alosman da cengi var /Kuyruğunda bengi var.//Törpü.(Hafit Köksal. Y. Irmaklar), 108.Kokusu var tadı yok/ Sesi var görüntüsü yok.//Osuruk. (Adem Gürsel), 109.İneğin doğumu ve doğum yaptıran kadın.//(Merziko Gurman)